

PIESNE S TROJKRÁĽOVOU TEMATIKOU V SLOVENSKÝCH TLAČENÝCH A RUKOPISNÝCH KANCIONÁLOCH 17. – 19. STOROČIA

PETER RUŠČIN

*Mgr. Peter Ruščin, PhD.; Ústav hudobnej vedy SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava 4;
e-mail: peter.ruscin@savba.sk*

ABSTRACT

The paper summarises the repertoire of hymns for the Feast of the Epiphany in selected printed and manuscript Slovak hymnbooks of the 17th to the 19th centuries. Altogether 27 hymns on the Three Kings from these sources reflect the various developmental phases of the Christmas hymn in Slovakia: paraphrases of Latin hymns in the language of the people; contrafacts on traditional tunes from Czech and Slovak, mainly anonymous, authors of the Renaissance and Baroque; hymns in pastoral style from the late 18th and early 19th centuries; original Church hymns from 19th century hymnbooks.

Keywords: feast of the Epiphany, hymnbook, hymn, contrafact, carol, pastorela

Duchovné piesne na sviatok Epiphaniae Domini (Zjavenia Pána, čiže Troch kráľov) tvorili v slovenských hymnologických prameňoch prirodzenú súčasť repertoáru cirkevných spevov a kolied na vianočné obdobie. V tomto tematickom okruhu zaznamenávame jednak kancionálové piesne, ako aj vrstvu anonymných piesní z ústnej tradície. Aj keď trojkráľové piesne v našich prameňoch netvoría početnú skupinu, ich tematické zameranie umožňovalo prelínanie rôznych motívov – od hviezdy ako symbolu Božieho zjavenia ľuďom, cez motív prinášania obetných darov, poklonu troch kráľov, lyrickú idylu Božej rodiny so spiacim dieťaťom, jasiel a zvierat zohrievajúcich dieťa, kombináciu s motívom klaňania sa pastierov až po prvky betlehemskej hry a koledných obchôdzok spojených s tradičnou posviackou domu. Existuje rozdiel v reflektovaní trojkráľovej tematiky textami piesní z katolíckeho a protestant-

ského prostredia. Je zrejme, že texty piesní z protestantského prostredia sa vyhybajú tradičnému pojmu „traja králi“, ktorý väčšinou nahradzujú označením „mudrci“ (Obr. 1), aj keď v rukopisných evanjelických prameňoch sa objavujú aj texty katolíckeho (prípadne českého utrakvistického) pôvodu, kde sa spomínajú traja králi. Texty piesní na sviatok Zjavenia Pána nadväzujú na tradíciu cirkevného spevu rôznych vývojových fáz a zahŕňajú pôvodné autorské texty (vytvorené často ako kontrafaktúry na známe nápevy), ako aj anonymné texty s jednoduchšou veršovou štruktúrou, uchovávané v ústnej tradícii. Táto rôznorodosť korešponduje s príslušnými melodickými typmi a ich variantmi, v nadväznosti na vývoj piesne ako hudobného druhu – od stredovekého cantia s modálnou rytmikou cez renesančnú polyfonickú pieseň, barokovú pieseň so sprievodom generálneho basu, až po kancionálovú pieseň éry klasicizmu a infiltráciu prvkov ľudového cirkevného spevu v období romantizmu. Na trojkráľových piesňach v slovenských hymnologických prameňoch troch storočí možno dokumentovať vplyv a vzájomné ovplyvňovanie rôznych žánrov, kancionálovej a ústnej tradície.

Doposiaľ sa duchovným piesňam s trojkráľovou tematikou ako špecifickej tematickej skupine nevenovala na Slovensku výraznejšia pozornosť, čo zrejme súvisí s ich nižším kvantitatívnym zastúpením v hymnologických prameňoch. Boli zahrnuté do výskumu širokej žánrovej skupiny vianočných piesní a kolied, ktorá sa stala predmetom bádania etnológov, etnomuzikológov i hudobných historikov.¹ Naším zámerom je zosumarizovať repertoár textov a nápevov duchovných piesní s trojkráľovou tematikou v evanjelických a katolíckych slovenských spevníkoch 17. – 19. storočia. Tento prehľad reflektuje súčasný stav spracovania prameňov, nemožno ho teda pokladať za uzavretý, v nadväznosti na analyzovanie obsahu ďalších, predovšetkým rukopisných prameňov v budúcnosti. V tomto príspevku uvádzame texty a nápevy trojkráľových piesní z nasledovných slovenských tlačенých a rukopisných hymnologických prameňov (zoradených chronologicky):

a) Tlače

PribK 1634 Katechysmus D. M. Lutheri z Nemeckého yazyku na Slowénsky preložený. Od Trech SuperAttendentůw Roku 1612 Njny Znowu... vlastnym nakladkem obnoweny: Ku kteremu Pridané gsu try knižečki... 3. Pjsně Duchownj. Od Kneze Daniele Pribischa ffarare Harhowského a na ten čas

¹ Zo zásadnejších príspevkov k tejto téme možno uviesť: KREKOVIČOVÁ, Eva: *Slovenské kole-dy. Od Štedrého večera do Troch kráľov*. Bratislava : Práca, 1992; ŽILKOVÁ, Anna: Typológia pastorely na Slovensku. In: *Musicologica slovacica et europaea*, roč. 17, 1992, s. 85-94; DEMO, Ondrej: *Vianočné ľudové koledy, vinše a hry*. Martin : Matica slovenská, 1998; URBANCOVÁ, Hana: Vianočné piesne v slovenskej ľudovej tradícii. In: *Slovenská hudba*, roč. 27, 2001, č. 4, s. 508-557; URBANCOVÁ, Hana (ed.): *Andrej Kmeť. Prostonárodné vianočné piesne*. [I.] Edícia Monumenta Musicae Slovacae. Bratislava : Hudobné centrum, 2007; URBANCOVÁ, Hana (ed.): *Andrej Kmeť. Prostonárodné vianočné piesne*. [II.] *Nápevy vianočných piesní*. Edícia Monumenta Musicae Slovacae. Bratislava : Hudobné centrum, 2007. Problematike vianočného žánru v hudbe bol venovaný zborník: URBANCOVÁ, Hana (ed.): *Vianoce a hudba*. (=Studia ethnomusicologica II.) Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV; Ister Science, 2002.

Seniora bratrstwa přj nižném Hornadu... Wytisstěno w Lewočy v Wawrjnce Brewera, 1634.

- CS 1636 CITHARA SANCTORUM. Apoc. 5. v. 8. Pjsně Duchownj Staré y Nowé kterýchž Cýrkew Křestianská při Wýročnjch Slawnostech a Památkách Gakož y we wsselikých potřebách swých, obecných y obzwlasstnjch s mnohým prospěchem, vžjwá: K nimž přidaný gsau Pjsně D. M. Luther a wssecky z Německé řečj do nassj Slowenské, přeložené; Od Kněze Giřjka Třanowského Služebnjka Páně, při Cýrkwi Swato=Mikuláasské w Liptově. Wytisstien w Lewoči, v Wawrince Brewera. Anno M. DC. XXXVI.
- CS 1653 CITHARA SANCTORUM Apocal. 5. v. 8 Pjsně Duchownj... w Lewoči, v Wawrince Brewera 1653.
- CC 1655 CANTVS CATHOLICI Pýsne KATHOLJCKE. Latinské, y Slowenské: Nowé y Starodáwné. Z-kterými Krestiané w-Pannoňyi Na Wýročné Swatky, Slawnosti, Pry Službe Boží, a w ginem obwzlasstnem [sic!] času, z pobožnosti swé Krestianské vžýwagi... Z-mnohú, pilnosti, ku potesseňý Lidu Krestianskému, z-nowu zebrané, a wúbec widané... Cum facultate Illustrissimi ac Reverendissimi Domini, Domini Georgii Lippai Archiepiscopi Strigoniensis. Regni Ungariae Primatis... [Lewoča] 1655.
- Pís 1660 [Písničky vánoční. V Trenčíně, v impressi Nykodéma Čížka, 1660].
- CS 1674 [Sinapius-Horčíčka, Daniel:] Cithara Sanctorum, Apocal. 5. Pijsně duchownij Staré y Nowé kterýchž Cýrkew Křestianska při Wjročnjch Slawnostech... S Naučenjm (: w předmluwě položeným:) o Zpjwánj: Gak wzáctná to wěc gest? A proč my Křestiané, často a rádj Panu Bohu ke cti a chwále zpjwati mame? K obecnému Cýrkwe Božj vzdělánj w nowě shromažděné, a wydané od Kněze Giřjka Třanowského Služebnjka Páně... Wytisstěn w Lewočy [u Samuela Brewera] L. P. 1674.
- CS 1684 Cithara Sanctorum, Apocal. 5. Pijsně duchownij... Editia Čžtwrta dokonalegssj a opraweněgssj Wytisstěno w Lewočy [u Samuela Brewera] L. P. 1684.
- CS 1696 Cithara Sanctorum. Apocal. 5. Pjsně Duchownij Staré y Nowé... Editia Páta dokonalegssj a opraweněgssj. Wytisstěno w Lewočy, v Samuele Brewera. Leta Páně 1696.
- CC 1700 CANTUS CATHOLICI. Pysne CATHOLJCKE. Latinské y Slowenské... Cum facultate Eminentissimi, ac Reverendissimi Principis Leopoldi Car-

dinalis a Kollonicz Archi-Episcopi Strigoniensis... Wytistene w=Ternawe
z=krze Jana Ondrege Hoermanna/ Roku Pane 1700.

CS 1743 [Hruškovíc, Samuel:] Cithara sanctorum... v Laubně 1743.

Škultéty 1798 Melodyatura aneb Partytura, to gest: Knjha Hlaso=Zpěwů obsahující
w sobě Nůty wszech Pjsnj duchownjch, které se w velikém Kancyonáli
a Ewangelitském Funebráli nalézají, Gakowěžto z mnohých Chorálnjch
Kněh bedliwě přepsal, w gedno uwedl, a k obecnému Dobrému na swět-
lo vydal Adam SŠkultéti, Cýrkwi Ewangelitské Skalické Kantor a War-
hanjk. Wytisštěno w Brně 1798, Prácý Jána Sylwestra Siedler, mėsstěnin-
ského Ympressora.

Fialka 1807 Figálka Líbežneg Wůně, aneb Rozličné Pjsně, take dodáwagu se widané
Články Wjri, Naděge, a Lásky, neb Pjseň k negswětégssj Oběti nowozá-
kone, gakž pri novém sporádánj Služeb Božjch k wsseobecnému Užjwánj
predepsaná gest. Po Páti krát na swetlo widána. 1807.

Knapp 1838 Spůsob pred- i popolodnich Službi Bozkých pre Lud krestánsko-katolic-
ki s doloženima w obecných Potrebach Modlitbami a Pěsnami. Zbral,
naprawil rozmnožil Anton Knapp S powolenjm duchowneg Wrchnosti.
W Trnawe, Nákladem a Litterami Jana Krst.Gelinka 1838.

ZE 1845 Zpěwnjčk Ewangelický, aneb: Pjsně Duchownj staré i nové, k weřegné
i domácj nábožnosti Křesťanů Ewangelických Augssp. Wyznánj s přidaw-
kem modliteb. Třetj wydánj. W Pessti, 1845. Tiskem a nákladem J. M.
Trattnera a Štěp. Károlyiho.

Hollý 1846 Katolíckí Spewník obsahující Pesně na wšecki wíročité Slawnosti, jako též
Pesně o Swatích Božích, a w rozličných časoch a potrebách od Jana Hollé-
ho. W Budříně, Literami kr. univers. Tlačárňe. 1846.

Eliáš 1846 Katolíckí Spewník obsahující Pesně... Spewem a Prówodem Organa opat-
rené od Martina Eliáša. We Wídňi Cínotiskem Gura Hodíka 1846.

VF 1847 Welká Figalka libežneg Wůně, aneb rozličné Písně: pri Mssi swateg, pred
a po Kazaním, Adwentné, po Litaniach, w čas Božjho Narozeňi, na nowý
Rok... k wseobecnému Užiwaňi obsahúgíca. W Lewoči 1847. Písmem Jana
Werthmüllera.

Fialka 1855 Figalka lúbežneg wóne, alebo Sbíerka cirkewných Piesni k pred- a popo-
ludnagssim službám, pre lud krestánsko-katolícky znouu usporádaná,
oprawená a rozmnožená. W Lewoči 1855, tlačom J. Werthmüllera.

- KS 1858 Kresťansko-katolícky Spěvník obsahujúci rozličné piesne k službám Božím a jiným pobožnostám. Wydaný z naridzenia Jeho Eminencie pána kardinála a prímasy Jána Krstitela Scitowszky od Spolku sw. Štefana, kráľa uhorského, v Pešti. V Budíně. Tiskom Martina Bagó. 1858.
- VF 1860 Welká Figalka libežneg Wuňe, aneb rozlične Písne: při Mši Swateg, pred a po Kazaňim, Adwentne, po Litaniach, na Čas Božihho Narozeňí, na nowí rok, Postne, o Wzkřišení, o Zeslaňi Ducha Swatego, o Sw. Trogici, o Welebneg Oltarneg Swatosti... k wšeobecnemu Užíwání, obsahugica. W Rožnawe pismem Jana Killyéna 1860.
- Radlinský 1875 Katolícky Spewnik, alebožto: Wsseobecná Sbirka cirkewných katolíckych pesniček slowenských, w troch Časách... Usporiadal, opravil a na swetlo wydal Dr. Ondrej Radlinsky, farár kútsky, arkas rímsky a censor diecesánsky. Wo Wiedni 1875.
- DSK 1882 Duchowný Spewník katolícký s pobožnosťou odpoludňajšou a obradom pohrebným. Osnowa z „Nábožných wýlewow“ Dr. Ondreja Radlinského. Nápowy pripravili a opatrili František Oto Matzenauer, správca chóru a kapitulského a farského chrámu trnavského a Jozef Mathulay, organista a učiteľ dolno-sučiansky. Nákladom Spolku sv. Adalberta (Wojtecha) w Trnawe. Wo Wiedni 1882.
- VF 1888 Welká Figalka líbežneg Wúňe, aneb rozličné Písne... w Budapessti, 1888. Tiskom a nákladom Kolomana Róža a jeho Manželky...

b) Rukopisy

- Lehotský 1657 Conventy Serv. Beat. Mar. V. Lauretani, 1657... Fa[ctis] pro Copius Maria Lehottzki [Rukopisný slovenský nenotovaný spevník z kláštora serwitov v Lorete]. H-Bu, A 132.
- CCscrip [Rukopisná podoba Cantus Catholici, 2. polovica 17. stor.]. SK-Msnk, A XXXVIII-51.
- B III/107 [Spevník z okolia Prievidze, cca 1666]. SK-Msnk, B III/107
- VT [Vietorisova tabulatúra, cca 1675 – 1679]. H-Ba, K-88, K-89
- Fábri 1696 [Lubietovský kancionál, 1696]. SK-LM; mikrofilm SK-BRsav, B-34.
- P-Iz [Anonymná partitúra z pozostalosti L. Izáka, 1. pol. 18. stor.]. SK-BRnm, Mus I-53.
- Zrunek PP [P. Georgius Zrunek OFM:] Prosae pastorales [1766]. SK-Msnk, A XXXVIII-67

- CC 1770 [Anonymný notovaný rukopisný spevník s titulom *Canthus Catholici* z roku 1770]. SK-Msnk, B VI/109
- Bajan PCh Promptuarium chorale... Sakolczae 1779. SK-Msnk, A XXXVIII-59
- Alšáni 1784 Pysne Katolicke / Kancyonal Wypysany z / Nowimy y Starodawnimy Pesničkamy / z kterimy krestiane Na Wyročne Swatky a Slawnosty, pry Službe Bo / žy, a w ginem obwzlasstnem času z Pobož / nosty swe krestanske užywagj. / Začaty gest Pisanim Od Matyaš Joannes Alšanyho Roku Pane / 1784. Dne 24^{tiho} Jully. SK-Msnk, B IV/1
- Fopp 1792 CANTIONAL Obsahugicy w sebe rozlične pobožne pysnjčky. Prislucha k Antoninu Fopp... 1792. SK-BSm, sine sign.
- Kubáni 1804 CANTIONES Pro Quotidiano Usu & Festivis Diebus deservientes. Joannis Kubany Anno 1804. SK-Msnk, B IV/69
- B VI/3 Laudate Dominum in sonoribus, Laudate eo cum psalterio, Cythara, Laudate eo in [...] et Choro [solemnitate] cum [...] et Organo 1809. SK-Msnk, B VI/3
- BJP [Bardejovské pastorely, cca zač. 19. storočia]. SK-BJ, Mestské múzeum, sine sign.
- Szereday 1879 Zpěvník Ewangelický aneb Pjsně Duchownj... y s připogenými nápevy... Psal Karel Szereday... w Pozdissowcách 1879. SK-Msnk, A LXI

Trojkráľové piesne 15. a 16. storočia

Základnou črtou českých trojkráľových piesní najstaršieho obdobia je väzba na predformačné cantia a ich parafrázy. Nové texty vznikali ako kontrafaktúry na tradičné nápevy, ich autori sú zväčša neznámi.

1. V městě Bethleme řečeném²

Ide zrejme o najstaršiu duchovnú pieseň s trojkráľovou tematikou, ktorá sa vyskytuje v slovenských hymnologických prameňoch. Jej zápis je s nápevom doložený už v *Jis-tebnickom kancionáli* (cca 1430) v textovom variante *Wew ržečenem myestie Bethle-*

² Texty starších duchovných piesní transkribujeme v súlade so zásadami transkripcie českých textov barokového obdobia publikovanými Josefom Vintrom. Porovnaj: VINTR, Josef: Zásady transkripcie českých textů z barokní doby. In: *Listy filologické*, 121 (1998), s. 341-346. Usilovali sme sa však zachovať zjavné slovakizujúce prvky a v mladších textoch sme príležitostne tieto zásady modifikovali uplatnením transliterácie s úmyslom nenarušiť špecifiká jazyka jednotlivých prameňov.

mye.³ Pieseň sa uchovávala spočiatku v utrakvistickej a neskôr v českobratskej kancionálovej tradícii. Spomedzi slovenských tlačí tradičnú verziu piesne prevzal najskôr *Cantus Catholici*, do *Cithary* sa dostala až v levočskom vydaní Daniela Sinapia-Horčíčku z roku 1674.⁴ Nápev je zaznamenaný v CC 1655 v blízkej variantnej podobe vo vzťahu k českobratským a neskorším tlačiam.⁵

Notová ukážka 1: CC 1655 s. 32

V mēs-tě Beth - le - me re - če - ném na - ro - dil se Pán

Kris - tus v něm. Al - le - lu - ja. To se zvě - stu - je li - dem všem.

Text piesne v *Cantus Catholici* sa zásadne neodlišuje od verzie v českobratských kancionálových tlačiach 16. storočia, zachováva aj pôvodný počet strof, hoci v čiastočne odlišnom poradí. Osnovou textu je zjednodušená chronológia biblického príbehu narodenia Božieho syna (Lk 2:6-7) s vynechaním motívu pastierov, a návšteva troch pohanských kráľov (Mt 2:1-17). Hlavnou témou je práve trojkráľový príbeh podávaný v Matúšovom evanjeliu, od zjavenia hviezdy cez príchod troch kráľov (mudrcov) do Betlehema, klaňanie a odovzdanie darov, až po útek svätej rodiny pred Herodesom do Egypta. Príbeh má skrátenú dejovú osnovu, chýba motív príchodu mudrcov do Jeruzalema, vypytyvanie sa na novonarodeného židovského kráľa u Herodesa a hľadanie miesta jeho narodenia zákonníkmi v prorockých knihách. Oproti biblickej predlohe sú odlišne prerozprávané aj okolnosti úteku rodiny do Egypta. Podľa evanjelia sa tak stalo na pokyn vo sne Jozefovi (Mt 2:13-14), zatiaľ čo v texte piesne sa tak rozhodla Ježišova matka, keď sa dozvedela, že Herodes sa pýta na dieťa.

³ Nápev je zaznamenaný v internetovej databáze *Melodiarium hymnologicum Bohemiae*. Porovnaj: <www.musicologica.cz/melodiarium> MHB/149.

⁴ Na základe rukopisných prameňov môžeme predpokladať, že pieseň bola v slovenskej ústnej tradícii známa skôr, než sa objavila v kancionálových tlačiach. Naznačuje to jej zápis v rukopisnom spevníku *Lehotský 1657*, kde je zachytených viacero duchovných piesní doložených len staršími slovenskými evanjelickými prameňmi, prípadne českými kancionálmi. V rukopise sú síce aj viaceré piesne známe z tlače *Cantus Catholici*, tie však tvoria len menšiu časť jeho obsahu a nie sú zapisované v rovnakom poradí, takže pravdepodobne nejde o odpis z tlačenej predlohy.

⁵ Najstaršia tlačaná verzia nápevu je známa z nemeckého kancionála Michaela Weisseho z roku 1531 (BBr 1531 fol. B 7').

Br 1564 fol. 48'	CC 1655
1. V městě Betléme řečeném narodil se Jezukrist v něm, Alleluia, to se zvěstuje lidem všem. 2. Anděl Gabriel zvěstoval, Jozef jest jeho pěstoval, Alleluia, a Simeon obětoval. 3. Prorokovali proroci, co se stalo o půl noci, Alleluia, narodil se Bůh svou mocí. 4. Panna Syna porodila, v jesličky jej položila, Alleluia, a čistou pannou zůstala. 5. Nová hvězda svou světlostí oznámila to z výsosti, Alleluia, radějme se tomu hosti. 6. Pohané jí znamenali, bez meškání hned se brali, Alleluia, také dary s sebou vzali. 7. Brali se hned do židovstva do toho Betléma města, Alleluia, doptali se Pána Krista. 8. A když sou mu dari dali, jinou se cestou přeč brali, Alleluia, do vlasti se navrátili.	1. V městě Bethleme řečeném narodil se Pán Kristus v něm. Alleluja. To se zvěstuje lidem všem. 2. Panna Syna porodila a v jesličky ho vložila. Alleluja. Čistú Pannú jest zůstala. 3. Prorokovali proroci, co se stalo o půl noci. Alleluja. Narodil se Pán z své moci. 4. Anjel Gabriel zvestoval a Jozef jeho pestoval. Alleluja a Simeon obětoval. 5. Jasná hvezda svú jasnosti, oznámila to z výsosti. Alleluja. Radějme se tomu hosti. 6. Tri králové znamenali, bez meškání se tam brali. Alleluja. dary s sebu také vzali. 7. Išli jsú hned do židovstva. do toho Bethlehem města. Alleluja. Našli jsú tam Pána Krista. 8. Když jsú jemu dary dali, jinú cestu se přeč brali. Alleluja. S Marií se rozžehnali.

Br 1564 fol. 48'	CC 1655
9. Herodes ten nevěrný král, do Betléma sluhy poslal, překrutně dítky zmordovati kázal.	9. Herodes ten ukrutný král sluhy do Bethlema poslal. Alleluja. Dítky zmordovati kázal.
10. Chtě nalezti toho Pána, jenž jest všeho světa schrana, Alleluja, nebyla mu ta moc dána.	10. Chtíc nalézti toho Pána, jenž jest všeho sveta schrána. Alleluia. Nebyla mu tá moc daná.
11. Zvěděvši to jeho matka, že se Herodes po něm ptá, Alleluia, utekla s ním do Egypta.	11. Zveděvši to jeho Matka, že se Herodes po něm ptá, Alleluja, utékla s ním do Egypta.
12. Ježíš jest ten drahý kámen, přednimž hasne věčný plamen, Alleluia, ó spasiž nás Bože amen.	12. Ježíš jest ten drahý kameň, pred ním hasne věčný plameň. Alleluja. Ó spasiž nás Kriste Amen.

CC 1655 s. 32, CC 1700 s. 30, CS 1674 s. 76, CS 1684 s. 98, CS 1696 s. 89, CS 1743 č. 96, Škultéty 1798 č. 59, VF 1847, s. 47, Fialka 1855, s. 51, VF 1860 s. 56, VF 1888 s. 51, Lehotský 1657 s. 26, CCscrip fol. 102-103, B III/107 fol. 10r (torzo), VT fol. 71-72, Fábri 1696 s. 29, P-Iz s. 43, Redl s. 118-119, CC 1770 s. 54-55, Alšáni fol. 8, Fopp 1792 s. 32, B VI/3 s. 20.

2. Nastal nám den veselý, beze všeho smútku (Přišel nám den veselý)

V najstaršom období českej a slovenskej tradície duchovnej piesne sa pomerne často stretávame s kontrafaktúrami, čo platí aj v prípade trojkráľových piesní. Staročeská pieseň *Přišel nám den veselý* (*Nastal nám den veselý, beze všeho smutku*) je kontrafaktúrou na tradičný nápev latinského cantia *Dies est laetitiae*. Cantio má v prameňoch svoju českú parafrázu *Nastal nám den veselý, z rodu královského*. Po textovej stránke tieto dve vianočné piesne nesúvisia, okrem spoločného incipitu a nápevu. Verziu s trojkráľovým motívom teda nemôžeme považovať za parafrázu latinského textu. Je zaznamenaná už v *Jistebnickom kancionáli* (cca 1430) so starším textovým incipitom *Przissel nam den wesely*. Pieseň zaradil do svojho kancionála Jan Rozenplut, ktorý upravil začiatok textu na *Nastal nám den veselý*. Je zaujímavé, že táto pieseň v Rozenplutovej verzii sa na Slovensku rozšírila už v prvých desaťročiach 17. storočia, keďže ju uvádza v piesňovej prílohe svojho vydania Lutherovho katechizmu z roku 1634 aj Daniel Pribiš. Pravdepodobne z jeho zbierky bola prevzatá aj do vydania *Cithary* z roku 1653. Pribiš ju uvádza ako pieseň pred kázňou, podobne v *Cantus Catholici* je v nadpise uvedené: „Jiná. Spíva se pred kázáním.“ Text v CC 1655 má blízko k Pribišovej verzii, v sporných miestach sa však drží katolíckej predlohy, ktorá korešponduje aj s najstaršou známou verziou z *Jistebnického kancionála*.⁶

⁶ K verzii piesne v Pribišovej zbierke porovnaj: ŽUROVIČ, Ján: *Duchovná poézia slovenská pred Tranovským. Pribišova zbierka piesní*. Liptovský Sv. Mikuláš, s. 148-149.

Notová ukážka 2: CC 1655 s. 39

Na - stal nám den ve - se - lý be - ze všé - ho smút - ku,
na - ro - dil se Syn Bo - ži z čis - té - ho ži - vo - ta.
Chvál - mež všic - kni pan - nu Ma - ri - i, žeť jest Bo - ži ma - te - rí,
s Bo - žím do - vo - le - ním, Du - chem sva - tým po - ča - la,
v ra - do - sti po - ro - di - la Je - zu Kris - ta Krá - le.

Roz 1601 s. 97	PribK 1634	CC 1655
1. Nastal nám den veselý bezevšeho smutku, narodil se Syn Boží čistého života. Chvalmež všichni svatou Maří, nebt' jest Boží materí, s Božím povolením, Duchem svatým počala, v radosti porodila Jezu Krista Krále. 2. Porodivši děťátko, jala kolibati, byvši čistou Panenkou Synu byla máti. Porodila jsi Syna, našeho Hospodina, tys mu byla máti, Matko bez porušení, dej nám své požehnání, bychom tě chválili.	1. Nastal nám den veselý bezevšeho smútku: narodil se Syn Boží z čistého života: Chvalmež všichni Pána Boha, že nám dal svého Syna s Božím dovolením, Duchem svatým počala, aj v radosti porodila Jezu Krista Krále. 2. Porodivše děťátko, jala kolebati, byvše čistá děvice, Synu byla máti. Porodila jsi Syna, našeho Hospodina, tys mu byla máti, Kriste pro tvé narození, dej nám své požehnání, bychom tě chválili.	1. Nastal nám den veselý beze všého smútku, narodil se Syn Boží z čistého života. Chválmež všichni pannu Marii, žeť jest Boží materí, s Božím dovolením, Duchem svatým počala, v radosti porodila Jezu Krista Krále. 2. Porodivše diťátko, jala kolíbatí, byvši čistú pannenkú, Synu byla máti. Porodila si syna, našeho Hospodina, tys mu byla máti, Matko bez porušení, dej nám své požehnání, bychom tě chválili.

Roz 1601 s. 97	PribK 1634	CC 1655
3. O tom anjeli Židům předně zvěstovali, co potom i pohanům nebesa zjevili. Neb jak Hvězda nastala, nám Krista znamenala, že jest se narodil: Narodil se Syn Boží, v městě Bethlemě v nouzi, Panna jej splodila.		
4. To zvěděvše mudrci, počali se ptáti, kdeby čistá panenka Synu byla máti. Nesli Bohu oferu, zlato, kadidlo, mirru, tiť poznali Krále, a řkouc: Králi nad králi, Jezu Kriste přeslavný, ráč nás požeňnati.	3. Požehnání přijavše, odtud se přeč brali, plnú víru majíce, Bohu děkovali. Slyšeli hlas od anjelův, že vesele spívali, chválaž tobě Stvořce, chvála tobě na nebi, daj nám pokoj na zemi, Pán Bůh se nám narodil.	3. Požehnání přijavše, odtud se přeč brali, plnú víru majíce, Bohu děkovali. Slyšeli hlas od anjela, že tak vesele spíva, chvála tobě Stvořce, chvála tobě na nebi, dej nám pokoj na zemi; Buch se nám narodil. Amen
5. Poženání přijavše, odtud se pryč brali, plnou víru majíce, Bohu děkovali. Slyšeli hlas anjela, on tak veselé spívá, chválíc Boha Otce, chvála tobě na nebi, dej nám pokoj na zemi, Bože narozený.	4. To vědouce mudrci, počali se ptáti: kdež tá čistá děvice, jenž jest Synu máti. Nesouc Bohu oferu, zlato, kadidlo, myrhu, v tom poznali Krále, a řkouc Králi nad králmi, náš Kriste přelaskavý, ráč nás požeňnati.	4. To zveděvši tri králi, jali se tam ptáti, kdež tá čistá panenka Synu byla máti. Nesli Bohu oferu, zlato, kadidlo, mirru, tuť poznali Krále, a řkúc Králi nad králmi, náš Kriste prelaskavý, ráč nás požeňnati.

PribK 1634 fol. M 1', CS 1653 s. 45, CC 1655 s. 39, CS 1674 s. 43, CS 1684 s. 53, CS 1696 s. 62, CC 1700 s. 38, CS 1743 č. 63, Škultěty 1798 č. 41, Fialka 1807 s. 46,
Lehotský 1657 s. 17, CCscrip fol. 101-102, B III/107 fol. 11, Fábri 1696 s. 32, P-Iz s. 39, CC 1770 fol. 32-33, Alšáni 1784 fol. 9, B VI/3, s. 28.

3. Děťátko se narodilo – Puer natus in Bethlehem

Trojkráľová tematika je včlenená aj do dvoch strof stredovekého vianočného hymnu *Puer natus in Bethlehem* z 13. storočia. V pôvodnom latinskom texte sa uvádzajú ako „králi zo Sáby“.⁷ Česká parafráza latinskej predlohy *Děťátko se narodilo* je zrejme dielom Jiřího Hlohovského. Je pravdepodobné, že Hlohovský neprekladal priamo z latin-

⁷ Podľa správy Marca Pola sa hroby troch mudrcov údajne nachádzali v meste Saveh na severozápade Iránu. Porovnaj: ECO, Umberto: *Dějiny legendárních zemí a míst*. Praha : Argo, 2013, s. 54. V zachovanom nemeckom mystériu zo 14. storočia sa Melichar uvádza ako kráľ Arábie, Baltazár ako kráľ Sáby (v Perzii) a Gašpar ako kráľ chaldejský (babylonský). KEHRER, Hugo: *Die heiligen drei Könige in Literatur und Kunst. Band 1*. Leipzig : E. A. Seemann, 1908, s. 60.

činy, ale počestil staršiu poľskú verziu *Dzieciątko się narodziło wszystkim świat uweseliło*.⁸ V jeho kancionáli z roku 1622 nachádzame jednoduchý text parafrázy v niekoľkých verziách, z toho jednu, rozšírenú o spomínané dve strofy v oddieli „Písně na den Tří králův“ (s. 106). Parafráza namiesto „kráľov zo Sáby“ uvádza „kráľov od východu“, inak sa verne pridrižiava latinskej predlohy. Rozšírenú verziu prevzal Benedikt Szöllősi do kancionála *Cantus Catholici*, kde je zaradená medzi piesne na vianočné obdobie, nie však k piesňam na sviatok Troch kráľov, ktoré sú zvlášť označené na konci oddielu.

Notová ukážka 3: CC 1655 s. 26

Pu - er na - tus in Beth - le - hem, na - tus in
(Dě - tát - ko se na - ro - di - lo, se na -
Beth - le - hem. Un - de gau - det Je - ru - sa - lem. Un -
ro - di - lo, jenž vše - cek svět po - tě - ši - lo, jenž
de - gau - det Je - ru - sa - - - - - lem.
vše - cek svět po - tě - ši - - - - - lo.)

Latinský text (CC 1655)	Hlohovský (verzia v CC 1655)
1. Puer natus in Bethlehem, natus in Bethlehem /: unde gaudet Jerusalem. :/	1. Děťátko se narodilo, se narodilo, /: jenž všecek svět potěšilo. :/
2. Assumpsit formam hominis, formam hominis, /: Verbum Patris Altissimi. :/	2. Spůsob lidský na se vzalo, na se vzalo, /: Slovo Otce nejvyššího. :/
3. Per Gabrielem nuntium, nuntium, /: Virgo concepit Filium. :/	3. Skrz poselství Gábriele, Gábriele, /: počala Panna v životě. :/
4. Tranquam Sponsus de Thalamo, de Thalamo, /: processit Matris utero. :/	4. Jak mladoženích z své lůžce, ze své lůžce, /: posel jest Kristus z Marie. :/
5. Hic jacet in praesepio, in praesepio, /: qui regnat sine termino. :/	5. Ej leží na seně v jeslech, na seně v jeslech, /: a kraluje v večných svetlech. :/

⁸ TARLINSKI, Piotr: Katolická píseň kościelna w języku polskim w pierwszej połowie XVII wieku. In: KAČIČ, Ladislav (ed.): *Cantus Catholici a duchovná pieseň 17. storočia v strednej Európe*. Zborník z konferencie Bratislava, 25. – 26. 9. 2002. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, s. 106.

Latinský text (CC 1655)	Hlohovský (verzia v CC 1655)
6. Cognovit bos et asinus, bos et asinus, /: quod Puer erat Dominus. :/	6. Hned volek, i osel poznal, i osel poznal, /: že to dítě jest sveta Král. :/
7. Reges de Sába veniunt, veniunt, /: aurum, thus, Myrrham offerunt. :/	7. Prišli králi od východu, od východu, /: nesli kadidlo, i myrrhu. :/
8. Intrantes domum invicem, invicem, /: salutant novum Principem. :/	8. Všedše vespolek do domu, do domu, /: klaněli se tomu rodu. :/
9. In hoc Natali gaudio, gaudio, /: benedicamus Domino. :/	9. V této radostné slavnosti, slavnosti, /: chvalmež Boha na výsosti. :/
10. Laudetur Sancta Trinitas, Sancta Trinitas, /: Deo dicamus gratias. :/	10. Velebmež svatú Trojici, Svatú Trojici, /: děkujíc jí po vše časy. :/

CC 1655 s. 26, CC 1700 s. 26, CC 1770 fol. 35-36.

Novoročná Hlohovského verzia textu *Děťátko se narodilo, v tomto roce s vlastným nápevom* (Obr. 2) nemala v českých kancionáloch výraznejší ohlas (s výnimkou Holanovej *Capella regia musicalis*). Szöllösi ju prevzal aj s nápevom (Obr. 3).

Okrem toho Szöllösi adaptoval Hlohovského parafrázu aj na ďalšiu novoročnú verziu *Puer natus* so skráteným refrénom *Děťátko se narodilo... radujme se*. Nápev je známy z nemeckých katolíckych prameňov a tiež z Rozenplutovho kancionála.⁹

Notová ukážka 4: CC 1655 s. 76

Pu - er na - tus in Beth - le - hem. Un - de gau - det Je - ru - sa - lem.
(Dě - t'át - ko se na - ro - di - lo, jenž vše - cek svět po - tě - ši - lo.

Læ - ta - mi - ni in Do - mi - no, in hoc No - vo An - no
Ra - duj - me se ve - sel - me se, v tom - to No - vém ro - ce.)

CC 1655 s. 76, CC 1700 s. 60, VF 1860 s. 60, VF 1888 s. 56, CC 1770 fol. 36-37.

⁹ BÄUMKER, Wilhelm: *Das katholische deutsche Kirchenlied in seinen Singweisen*. Band 1. Freiburg im Breisgau : Herder'sche Verlagshandlung, 1886, č. 59. Rozenplut uvádza vlastný preklad tejto latinskej novoročnej verzie *Puer natus* k blízkemu variantnému nápevu ako jednu z piesní „Na den Tří králův“. Porovnaj: ROZENPLUT, Jan: *Kancyonál / To jest: Sebrání zpěvů pobožných...* Olo-mouc, 1601, s. 104. Rozenplutovu textovú verziu v slovenských prameňoch nezaznamenávame.

4. *Tri králi znamenali*

Z českých prameňov 16. storočia poznáme staršiu, pravdepodobne utrakvistickú pieseň *Znamenej křestian věrný*, ktorá vznikla ako kontrafaktúra na rozšírený nápev cantia *Tres magi de gentibus*. Latinské cantio, známe aj z nemeckých prameňov, máme zaznamenané bez melódie vo Franusovom kancionáli (1505), jeho nápev však figuruje pri spomínanej kontrafaktúre v početných českých tlačených aj rukopisných prameňoch.¹⁰ Osamostatnením záverečných strof tejto kontrafaktúry vznikla pieseň *Tři králi znamenali*, ktorá však nie je parafrázou latinského textu cantia. V kancionáli Jana Rozenpluta takto nachádzame už dva samostatné texty na rovnaký nápev: *Znamenej křestian věrný* (s. 51, bez záverečných strof s trojkráľovou tematikou) a *Tři králi znamenali* (s. 93), ktoré vznikli rozdelením pôvodnej piesne. Rozenplut navyše zaznamenáva aj kratšiu verziu nápevu s textom latinského cantia *Tres magi de gentibus* (Obr. 4). Po Rozenplutovi obsahujú českú trojkráľovú pieseň *Tři králi znamenali* aj neskoršie české katolícke kancionály, popri nich tiež slovenský *Cantus Catholici*.

Notová ukážka 5: CC 1655 s. 80

Tri krá - li zna - me - na - li hvěz - du kte - růž jsú vi - dě - li,
hned své ko - ne sed - la - li. Do Beth - le - he - ma jsú se bra - li.
Na Krá - le se pta - li, do - prav - še se je - mu da - ry da - li.

Roz 1601	CC 1655
1. Tři králi znamenali, hvězdu, kterouž jsou viděli, hned své koně sedlali, do Bethléma jsou se brali, na Krále se ptali, doptavše se, jemu dary dali. 2. Zlato sou na znamení, dali věčného kralování a mirru na znamení jeho svatého umučení, kadidlo jsou dali a v tom věčné kněžstvo znamenali.	1. Tri králi znamenali hvězdu kterouž jsú viděli, hned své koně sedlali. Do Bethlehema jsú se brali. Na Krále se ptali, dopravše se jemu dary dali. 2. Zlato jsú na znamení, dali věčného kralování a mirru na znamení jeho svatého umučení kadidlo jsú dali a v tom věčné kněžstvo znamenali.

¹⁰ Porovnaj: Melodiarium, Ref. 3, MHB/476.

Roz 1601	CC 1655
3. Panna Syna počala, panenství svého nezrušila, nám Boha porodila, čistou Pannou zůstala, jsouci jeho dcerí jestiť také i mateří. 4. Nechtěj to v mysl bráti, ani se na to mnoho ptáti, kterak se to muž státi, byť mohla být jeho máti, než sprostně věřiti, chcešli kacířství ujiti. 5. Jakž slunce sklo prorazí, však skla nikdy nevyrazí, též ta Panna předrahá, porodivši nám Boha, paněnství nezrušila, pravú Matkou Boží byla. 6. Otcové sou žádali, a k Bohu bez přestání volali, skůroli se vyjevíš a nás naší psoty zbavíš, Bože rač nedlíti, ale rač dolů z Nebe zstoupiti. 7. Blahoslavené oči, které zasloužili viděti toho drahého Pána, na němž není lest shledaná; Dej tvůj znát obličej a nás v věčném pokoji zachovej. 8. Protož my zde na zemi se všemi svatými anjeli chvalmež to drahé dítě, ať nám ráčí zde na světě mír a pokoj dáti, potom s sebou v nebi přebývati. Amen.	3. Panna Syna počala pannenství svého nezrušila nám Boha porodila a čistú Pannú jest zustala: jsúci jeho dcerí jestiť také i jeho materí. 4. Nechtěj na to mysliti. ani se na to mnoho ptáti. kterák se to muž státi, byť mohla byti jeho matí, než sprostně veriti chceš li zlého kacířství ujiti. 5. Jak slunce sklo prorazí však skla nikdy nevyrazí tak tá Panna předrahá porodivši nám Pána Boha, pannenství nezrušila, avšak pravú matkú Boží byla. 6. Otcové jsú žádali a k Bohu bez přestání volali skoroli se vyjevíš: a nás naší psoty zbavíš Bože nerač meškati, ale spíš dolu z nebe stúpiti. 7. Blahoslavené oči které zaslúžili viděti toho drahého Pána, na němž není lest viděná. Dej tvůj znat obličej a nás v věčném pokoji zachovej. 8. Protož my zde na zemi se všemi svatými anjeli chvalmež to drahé dítě ať nám ráčí zde na světě mír a pokoj dati potom s sebú v nebi prebývati. Amen.

CC 1655 s. 80; CC 1700 s. 64, B III/107 fol. 18-19.

Pred Rozenplutom sa vyskytuje pieseň s totožným incipitom *Tři králi znamenali* aj v kancionáli *Zpívání křesťanské* Valentína Polonusa Pelčického (1. vydanie 1582). Zrejme sa spievala na rovnaký nápev. S výnimkou 1. strofy však ide o odlišný text, ktorý ani nesúvisí s latinským cantiom *Tres magi de gentibus*. Tento text v slovenských prameňoch nenachádzame.

5. Spívajmež všichni vesele

Medzi archaickými českými piesňami, ktoré vznikli ako kontrafaktúry k známym nápevom, je aj vianočný text s trojkráľovou tematikou *Zpívejmež všickni vesele*. Tento text utrakvistického pôvodu vznikol pravdepodobne už v 15. storočí, o čom svedčí jeho výskyt v Miřinského kancionáli z roku 1522. Autor textu je neznámy.¹¹ Ide o jednu z početných českých kontrafaktúr na nápev stredovekého vianočného cantia *Quem pastores laudavere*, doložený v nemeckých a českých prameňoch od 14. storočia.¹² Pieseň prevzal do prvého vydania *Cithary Sanctorum* Juraj Tranovský. Nápev je notovaný pri texte piesne v CS 1636.

Notová ukážka 6: CS 1636 s. 55

Zpí - vej - mež všic - kni ve - se - le, chvá - líc
své - ho Spa - si - te - le Je - zu Kri - sta
na - ro - ze - ní, všech věr - ných u - tě - še - ní.

CS 1636	CC 1655
1. Zpívejmež všickni vesele, chválíc svého Spasitele Jezu Krista narození všech věrných utěšení.	1. Spívajmež všichni vesele, chválíc svého Spasitele Jezu Krista narození, všech verných utěšení.
2. Stala se divná proměna, noc jako den učiněna, množství anjelův zpívalo a s radostí plesalo.	2. Stala se divná proměna, noc, jako deň učiněna. množství anjelův spívalo a radostne plesalo.
3. Byli při tom pastýrové, slyšíc to zpívání nové, sláva na výsostech Bohu na zemi pokoj lidu.	3. Pri tom byli pastýrové, slyšíce spívání nové chvála na výsostech Bohu, na zemi pokoj lidu.

¹¹ Melodiarium, Ref. 3, MHB/491 (poznámkový aparát).

¹² Podľa bádání nemeckého hymnológa Konrada Amelna najstarší zápis cantia *Quem pastores laudavere* aj s nápevom je v rukopise Cod. Cart. č. 28 vyšebrodského cisterciátskeho kláštora, cca z polovice 15. storočia. Porovnaj: AMELN, Konrad: Quem pastores laudavere. In: *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie*, 11 (1966), s. 65.

CS 1636	CC 1655
4. Zjevil se jim anjel Páně, řka, jdete k Betlému snažně, tamť najdete krásné dítě, jenž jest Král po všem světě. 5. Pastýři šedše s radostí našli dar Boží milosti, Syna Krále nebeského s Marií matkou jeho. 6. Matka Bohu děkovala a své dítě objímala, vitejž k nám děťátko milé, všech věrných kratochvíle. 7. Jasná hvězda časně vyšla a pro mudrce pohanské šla na vědomí dávající, k Kristu je volající. 8. Přišli mudrci od Východu klaněti se tomu rodu: i my se klanějme jemu s namít' jest i v tom domu. 9. Ti mudrci pohané byli, avšak Pána věrně ctili, dary jemu dávající, službu mu slibující. 10. Vůl zná hospodáře svého, oslatko jesle jeho, proč ty ó člověče neznáš, sobě nesrozumíváš? 11. Nebuď hovada hlupější, nad pohany spozdilejší, abys ty měn' chválil Krista, jehož nesla Panna čistá. 12. Pro tvé Kriste narození, dejž nám v pravdě setrvání, ať nás mine věčný plamen, způsob to Kriste. Amen.	4. Zjevil se jim anjel Páně řka do Betlehema jděte. Tam najdete krásné dítě: on jest Pán po všem světě. 5. Pastýři šli jsú s radostí, našli dar z Boží milosti, Syna Krále anjelského, s Marií Matkú jeho. 6. Panna Syna porodila, jemuž velmi vděčná byla, potěšení s ním majíce a Bohu děkující. 7. Jasná hvězda hned jest vyšla. a pro králův pohanských šla. na vědomí dávající, k Kristu jich volající. 8. Přišli králi od východu, klaněti se tomu rodu. i my se klanějme jemu, jakžto Pánu našému. 9. Viz jaké jest jeho panstvo, volek, oslík jeho dvorstvo. periny, seno a slama, jesličky za postel má. 10. Pohané ho také ctíli: padše k zemi se klaněli, dary jemu dávající, službu mu slibující. 11. Divný tvůj nerozum bude, když tě hovado predejde k tomu Králi anjelskému; rychle se utečme k němu. 12. Nebuď hovada hlúpejší, nad pohana poslednější, abys ty měn' chválil Krista, jehož nesla Panna čistá. 13. Kriste pro tvé narození dejž nám hríchův odpuštění, ať nás nezže věčný plamen, uchovej Kriste Amen.

CS 1636 s. 36, CS 1653 s. 58, CC 1655 s. 37, CS 1674 s. 54, CS 1684 s. 78, CS 1696 s. 73, CC 1700 s. 35, CS 1743 č. 105, CC 1770 fol. 30-31.

6. *Majíc v srdci radost utěšení*

Česká utrakvistická vianočná pieseň, ktorá vznikla ako kontrafaktúra na nápev svet-skej piesne *Čížku, ptáčku zeleného peří*.¹³ Na Slovensku zrejme nebola známa až do exilového vydania *Cithary sanctorum* z roku 1727 (Lauben), kam boli prevzaté aj iné české texty staršej piesňovej tradície.¹⁴ Nápev u Škultétyho je v porovnaní s melódiou v českých kancionáloch odlišný (Obr. 5).

1. Majíc v srdci radost, utěšení,
vzdejmež chválu, veselé zpívání,
radostné plesání,
žeť nám seslal Bůh Otec Syna svého nyní.
2. Anjelové vesele zpívali,
a pastýřům radost zvěštovali:
z jeho narození
máť se radovati lidské pokolení.
3. Mudrcové zdaleka přijeli,
Spasiteli svému dary dali,
jemu se klaněli,
zlatem, mirrhou, kadidlem, tím ho darovali.
4. Hvězda jasná jim jistě svítila,
a k Betlému cestu ukázala,
Krista oznámila,
tu, kdež se bol narodil, nad tím místem stála.
5. Eva žena což byla ztratila,
toť nám milost Boží zas vrátila,
když Maria panna,
neporušíc panenství, Krista porodila.
6. U veliké chudobě s ním byla,
v chatrné plénky jej obvinula,
v jesle položila,
nebo v hospodě jinde místa mít nemohla.
7. Svatí otcové zdávna žádali,
a viděti Krista sobě přáli,
spasení žádali:
stup a prolom nebesa, všickni jsou volali.

¹³ Melodiarium, Ref. 3, MHB/900.

¹⁴ МОСКО, Ян: *História posvátnej piesne slovenskej a história kancionálu. Časť druhá*. Liptovský Sv. Mikuláš, 1912, s. 8.

8. Dále Pán Bůh nechtěl jest meškati,
ale ráčil nám Syna seslati:
neb mělo tak býti,
že nás skrze něj věčné smrti chtěl sprostiti.
9. Přešťastněť jest jeho narození
tomu lidu, jenž činí pokání,
hřešiti nemíní,
takovým bude dáno věčné utěšení.
10. Tí se v Pánu Bohu vždy radují,
kteríž jeho těla požívají,
a pravou krev pijí,
i dobrými skutky víru též ozdobují.
11. Pane Kriste, pro tvé narození,
rač nám dáti hříchu odpuštění,
v víře setrvání,
potom s tebou v nebesích věčné přebývání.

CS 1743 č. 56, Škultéty 1798 č. 34.

7. *Bůh se nám nyní narodil*

Kontrafaktúra na nápev *Puer natus in Betlehem* (pozri Notovú ukážku 3). Za autora piesne pokladali slovenskí hymnológovia Juraja Bánovského, rektora evanjelickej školy v Žiline (cca 1500 – 1561), kvôli akrostichu BANOVSKY v predpokladanej staršej verzii piesne.¹⁵ V tomto prípade by išlo o jednu z najstarších slovenských duchovných piesní a jej pôvod by siahal do polovice 16. storočia. Najstarším pramenným dokladom je však až katolícky kancionál CC 1655, takže nevieme, nakoľko text v tomto prameni zodpovedá pôvodnej verzii zo 16. storočia. Ak takáto verzia existovala a jej autorom bol Juraj Bánovský, nepredpokladáme, že by sa v texte spomínali „tri kráľi“, takže mohla byť v detailoch odlišná. Kvôli akrostichu tiež predpokladáme odlišný začiatok 2. strofy (Aj prijalo hned v tú dobu...), podobne záverečná strofa sa začínala písmenom I, J. Umelý pôvod piesne naznačuje aj obsah 7. strofy, ktorý voľne nadväzuje na úvodnú strofu Serduliovho hymnu *Hostis Herodes impie*:

Hostis, Herodes impie,
Christum venire quid times?
Non eripit mortalia,
Qui regna dat caelestia.

¹⁵ Tézu o Bánovského autorstve piesne formuloval evanjelický hymnológ Ján Mocko. Porovnaj: MOCKO, Ján: *História posvätných piesní slovenskej a história kancionálu. Časť prvá*. Liptovský Sv. Mikuláš, 1909, s. 37. Porovnaj tiež: VILIKOVSKÝ, Jan: *Cantus Catholici*. In: *Bratislava IX*. Bratislava, 1935, s. 286; MINÁRIK, Jozef: *Renesančná literatúra. Svetová. Česká. Slovenská*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985, s. 94.

Pieseň *Bůh se nám nyní narodil* je nepochybne slovenského pôvodu, v českých prameňoch sa nevyskytuje. Jej osnovou je zostručnený trojkráľový biblický príbeh, takže ju môžeme pokladať za najstaršiu slovenskú trojkráľovú pieseň.

1. Bůh se nám nyní narodil,
a místo vyvolil.
V judském městě Bethléheme:
raděj se Jeruzaleme.	5. Vejda společně do domu;
a poctivě k tomu,
vítali krále nového,
z hvězdy jasné poznaného.
2. Ej přijalo hned v tú dobu,
človeka osobu.
slovo Otce nebeského,
múdrost, láska, slávy jeho.	6. Slyšel noviny Heródes král;
i hned se obával,
na čas se pilne spytoval,
nevinné dítky zmordovat kázal.
3. Nechtěl Izrael by to znal:
co vůl, osel poznal.
Pána svého navštívení,
jeho slavné narození.	7. Koho se bojíš nevěro,
ukrutná potvoro.
nežáda království tvého,
ale prejc nebeského.
4. Od východu k nemu přišli,
tri králi ho našli,
zlato, kadidlo i myrrhu,
dary dali s velikú víru.	8. Dejž nám pro tvé narození,
v dobrém zetrvání.
a po smrti večný život;
náš Pane Kriste Králi sabaoth. Amen.

CC 1655 s. 26, Pís 1660 fol. A2, CS 1674 s. 74, CS 1684 s. 84, CS 1696 s. 87, CC 1700 s. 26, CS 1743 č. 43, Škultéty 1798 č. 25, Lehotský 1657 s. 25, CCscrip fol. 106-107, B III/107 fol. 13, VT fol. 71-72, Fábri 1696 s. 28, P-Iz s. 35, CC 1770 fol. 35-36, Alšáni 1784 fol. 7, Fopp 1792 s. 36.

Piesne Juraja Tranovského s tematikou troch mudrcov

Dva texty Juraja Tranovského s motívom troch mudrcov predstavujú jedinečný vklad do tradície evanjelickej duchovnej piesne na Slovensku. Z literárneho aj teologického hľadiska majú nesporne vysokú hodnotu, aj keď boli čiastočne inšpirované staršími textami vianočných piesní a hymnov. Obidve sa stali súčasťou prvého vydania jeho kancionála *Cithara sanctorum* a podobne ako väčšina nových piesní tej doby sú kontrafaktúrami na známe nápevy.

8. *Znamenejme křesťané*

Pieseň je kontrafaktúrou na nápev *Tres magi de gentibus* (Notová ukážka 6). Text mohol byť voľne inšpirovaný staročeskou kontrafaktúrou *Znamenej křesťan věrný Jezu Kristovo vtělení*, ktorá je aj v Závorkovom kancionále. Okrem podobného incipitu, analogickej veršovej štruktúry vyplývajúcej z totožného nápevu a samotnej trojkráľovej tematiky však medzi textami nie je žiadna súvislosť. Tranovského pieseň je jeho vlastným prerozpráváním biblického príbehu z Matúšovho evanje-

lia s pôsobivou teologicko-didaktickou reflexiou v záverečných strofách.¹⁶ Motív stratenia hviezdy mudrcami v Jeruzaleme a jej opätovného nájdania po poučení zákonníkmi o mieste narodenia Mesiáša a obrátení sa k Betlehemu, sa stal pre Tranovského paralelou návratu cirkvi k pôvodnému Božiemu zjaveniu – sv. Písmu, ktorý bol inšpirovaný reformačným hnutím a samotným Martinom Luthe-rom. V rukopisných prameňoch sa s Tranovského piesňou stretávame len zriedka (Obr. 6).

<p>1. Znamenejme kresťané
dobrodiní Boží prokázané
pohanskému narodu
predne mudrcům od východu,
kterížto zjevení
došli Krista Pána narození.</p>	<p>6. Hned zas mudrců povolal
a tu v tajnosti, pilně sej ich ptal,
kdyby hvězda nastala
a jim se viděti dala?
Úpřimným se dělal,
jdoucích do Betléma napomínal.</p>
<p>2. Mudrci znamenali
hvězdu kteréž prvé nevidali,
sami se přistrojili,
v Jeruzaléme když byli,
strativše ji, stáli,
na krále židovského se ptali.</p>	<p>7. Jdětež již milí Páni,
jsouce od Boha zamilováni,
na to dítě se ptejte,
naleznouce znát mi dejte,
ať přijdu v rychlosti,
klaněti se jemu s úctivosti.</p>
<p>3. Kde jest ten narozený,
Kráľ židovský světu zaslíbený?
Vidouce hvězdu jeho,
přišli sme vyznátí svého
za Emmanuele,
podle staré řeči Daniele.</p>	<p>8. Vyslyševše ho jeli
a aj hvězda, jakož ji viděli
předtím, opět se skvěla,
milé je předcházela,
kterúžto spatříce,
zradovali se velmi velice.</p>
<p>4. Ulekl se Herodes král,
protož biskupy v městě hned svolal
i všecky učitelé,
tázal se zevnitř veselé,
chtě odpověď míti,
kdeby se měl Kristus naroditi?</p>	<p>9. V Betlémě zjevně stála,
ten dům jako prstem ukázala,
když ten král narozený
v jesličkách ležel složený,
když vešli do něho,
našli to dítě i matku jeho.</p>
<p>5. I oznámili jemu
o tom v judské krajině Betlému,
podle slov Micheáše,
kterýž místo Mesiáše,
Vývody silného,
řekl, že bude způsobu sprostného.</p>	<p>10. Nebylo tu hojnosti,
ani slámy, ani tepla dosti,
ani osob sloužících,
jak při lidech panujících:
Ó, děťátko milé,
jaks právě chudé bylo té chvíle!</p>

¹⁶ Slovenský literárny vedec Štefan Krčméry výstižne charakterizoval Tranovského duchovnú poé-ziu ako „dogmatickú kodifikáciu protestantizmu u nás v piesni cirkevnej, tvrdej a hranatej, často viac didaktickej než básnickej.“ Porovnaj: KRČMÉRY, Štefan: *Dejiny literatúry slovenskej I*. Bratislava : Tatran, 1976, s. 190.

11. Tu se však nehoršili,
ale hned poklonu učinili,
a srdcem jej vzývali,
poklad otevíraje, dali
dary své s pokorou,
zlato, kadidlo a k tomu myrru.
12. Zlato mu na znamení
dali sou věčného kralování:
a myrru na znamení
jeho svatého mučení,
kadidlo když dali,
věčné kněžství jeho znamenali.
13. Ve snách vzali odpověď,
aby se nenavracovali zpět
k Herodesovi králi,
jinou cestou pryč se brali
zas do své krajiny,
zprovodil je štíastně Bůh jediný.
14. I my jsouce z pohanů,
že sme obrázení k tomu Pánu,
děkujmež chvíle této,
majíc milostivé léto,
buďme vždy bedliví,
Krále Krista Pána žádostiví.
15. Hvězda jest slovo Boží,
kteráž jasnost v srdcích našich množí.
dlouho byla ztracena,
však zase jest navracena,
z toho se radujme,
za ní jíti nikdy nelitujme.
16. Že ne v Jeruzalémě,
ale v opovrženém Betlémě,
to jest v Církvi přesporné
a ne v nádherné a zlostné
s pravdou jest Kristus Pán,
žádný tím nemá býti zhoršován.
17. Tenť má Kristus obyčej,
že k chudým skloňuje svůj obličej
jak židovské zlostníky,
biskupy a zákonníky
zahanbil konečně,
i myť to ještě věrme bezpečně.
18. Ctěmež Krista Ježíše,
jako všechna apoštolská říše
pokloní srdce vnitřní,
přítom uctivě zevnitřní,
mějme zlato víry,
kadidlo modliteb, kříže myrry.
19. Milujme pravou cestu
k tomu života věčného městu,
kteréž nám osvobodil,
když se chudobně narodil
Kristus Emmanuel,
naš pomocník, náš milý Spasitel.
20. Protož my zde na zemi
se všemi svatými anjeli
chvalmež to drahé dítě,
ať nám ráčí zde na světě
mír a pokoj dáti,
potom s sebou v nebi přebývati.

CS 1636 s. 69, CS 1653 s. 71, CS 1674 s. 66, CS 1684 s. 89, CS 1696 s. 82, CS 1743 č. 102, Škultúty 1798 č. 64, CC 1770 fol. 44-45.

9. *Proč bouříš Herode, slyš – Hostis Herodes impie*

Tranovského parafráza latinského hymnu *Caelia Serdulia* (5. stor.) *Hostis Herodes impie* tvorí súčasť jeho vianočného hymnu *A solis ortus cardine* a spievala sa v rámci oficiá k večerám na sviatok Zjavenia Pána. Hymnus spája tému troch zázrakov – zjavenie hviezdy mudrcom, krst Pána Ježiša v Jordáne a premenenie vody na víno v Káne Galilejskej. Jeho nemecká parafráza *Was fürchst du Feind Herodes sehr* Martina Luthera patrila ku kmeňovému repertoáru nemeckých reformačných kancionálov. Tranovského text, ktorý vznikol zrejme na základe nemeckej predlohy, sa spieval na prispôsobený nápev latinského hymnu *A solis ortus cardine*. V CS 1636 je nad textom odkaz: „Zpívá se touž notou. (= Slušíť Pána slavně ctíti). Aneb jako latinské“. Zrejme sa

tým myslí pôvodný nápev latinského hymnu, ktorý je notovaný pri Lutherovom texte v nemeckých protestantských kancionáloch.

Notová ukážka 7: CS 1636 s. 648

Slu - šit' Pá - na slav - ně ctí - ti, jenž z Pan - ny rá - čil po - jí - ti,
(Proč bou - říš, He - ro - de, sly - še o na - ro - ze - ní Je - ží - še?)

všem hned od slun - ce vý - cho - du, až k mí - stům je - ho zá - pa - du.
Ne - ve - třel se v pan - ství zem - ské ten, jenž roz - dá - vá ne - bes - ké.)

Martin Luther (1524)	Juraj Tranovský (1636)
1. Was fürchtst du, Feind Herodes, sehr, daß uns geborn kommt Christ der Herr? Er sucht kein sterblich Königreich, der zu uns bringt sein Himmelreich.	1. Proč bouříš, Herode, slyše o narození Ježíše? Nevetřel se v panství zemské ten, jenž rozdává nebeské.
2. Denn Stern die Weisen folgen nach, solch Licht zum rechten Licht sie bracht. Sie zeigen mit den Gaben drei, dies Kind Gott, Mensch und König sei.	2. Za hvězdou svou mudrci šli, a v tom světle k světlu přišli, trojí dar Pánu když dali, úřad jeho znamenali.
3. Die Tauf im Jordan an sich nahm das himmelische Gotteslamm, dadurch, der nie kein Sünde that, von Sünden uns gewaschen hat.	3. Křest svatý přijal v Jordáně, ten tichý beránek Páně; od hříchů, jichž nečinil sám, nás tudy obmyv, spomohl nám.
4. Ein Wunderwerk da neu geschah: sechs steinern Krüge man da sah voll Wassers, das verlor sein Art, roter Wein durch sein Wort draus ward.	4. Opět stal se div nemalý, v šesti štoudvích vody stály; slovem jeho hned se v milý nápoj vinný obrátili.
5. Lob, Ehr und Dank sei dir gesagt, Christ geborn von der reinen Magd, mit Vater und dem Heiligen Geist von nun an bis in Ewigkeit.	5. Sláva buď tobě, ó Pane! Synu panny požehnané, Otcí i Duchu Svatému také buď věčná věčnému.

CS 1636, s. 649; CS 1653, s. 712, CS 1674, s. 749, CS 1684, s. 58, CS 1696, s. 55, CS 1743 č. 77, Škultéty 1798 č. 46, P-Iz s. 41.

Benedikt Szöllősi a slovenská kancionálová tradícia trojkráľových piesní

Do svojho kancionála *Canus Catholici* zaradil jeho zostavovateľ viacero piesní s trojkráľovou tematikou, ktoré neboli známe zo starších tlačí a mohol sa teda opierať len o ústnu tradíciu. Aktívna zberateľská činnosť v teréne charakterizovala jeho prácu na

príprave kancionála v oveľa vyššej miere, než tomu bolo u Juraja Tranovského, ktorý zostavovanie *Cithary sanctorum* chápal aj ako výzvu k tvorbe nových duchovných piesní. Szöllösi bol v tvorbe nových textov omnoho menej flexibilný, vhladom na opatrné prijímanie nových duchovných piesní v katolíckom prostredí a orientáciu na latinskú hymnografiu či staršie overené texty. Ústna tradícia bola omnoho prijateľnejšia, než tvorba nových piesní, či už z dôvodov misijných (priblíženie kancionála k adresátovi), alebo kvôli predpokladanému starobylému pôvodu duchovných piesní spievaných medzi ľuďmi. Pri prijímaní duchovných piesní z ústnej tradície sa stal dôležitým atribútom ich vzťah k predreformačnej hymnografii (latinskej, českej) a k ľudovým pobožnostiam s dlhodobou tradíciou (púte, koledné obchôdzky).¹⁷

10. Narodil se nám všeho sveta Pán

Ide o slovenský preklad chorvátskej piesne *Narodil se je král nebeski*, doloženej v rukopisnom prameni z roku 1644.¹⁸ Szöllösi ju mohol poznať z ústneho podania. Ide o novoročnú pieseň s opakovaným refrénom, inšpirovanú latinským predreformačným cantiom *Puer natus in Betlehem* a ďalšími staročeskými vianočnými piesňami (*Narodil se Kristus Pán* a pod.). Trojkráľová tematika sa stručne spomína len v jednej strofe, inak je v popredí scéna betlehenských jasí, Herodesovo prenasledovanie a útek Jozefa s rodinou do Egypta.

Notová ukážka 8: CC 1655 s. 78

Na - ro - dil jse nám vše - ho sve - ta Pán, kte - rýž byl
od dáv - ných ča - sov pro - ro - ko - ván, ej v no - vém ro - ku ve - sel -
me se, no - vé - mu Krá - li, kla - ně - jme se.

1. Narodil se nám všeho sveta Pán,
kterýž byl od dávnych časov prorokován,
ej v novém roku veselme se,
novému Králi, klanějme se. | 2. Z života čistého pannenského:
z rodu Davidového královského,
ej v novém roku veselme se... |
|--|---|

¹⁷ V prvej fáze kancionálovej tradície katolíkov bol záujem o duchovné piesne v ústnej tradícii evidentný. Svoj záujem o ústnu tradíciu a jej predreformačný základ Szöllösi deklaroval aj zmienkou v dedikácii svojho kancionála, kde píše o pradávnom zvyku spievať ordinárium v jazyku ľudu v našich chrámoch. Inšpiráciou preňho mohol byť napr. kancionál Nicolausa Beuttnera *Catholisch Gesangbuch* (Graz 1602), do ktorého jeho zostavovateľ zahrnul množstvo starobylých, predreformačných piesní z ústnej tradície. Porovnaj: RUŠČIN, Peter: *Cantus Catholici a tradícia duchovného spevu na Slovensku*. Bratislava: ÚHV SAV, 2012, s. 88.

¹⁸ KOS, Koraljka (ed.): *Pavliniski zbornik 1644 : I. Faksimilni pretisak*. Zagreb, 1991, fol. 104'.

<p>3. Jehož jest jméno slavné Spasitel,
všeho sveta stvorce, i Vykupitel.
Ej v novém roku veselme se...</p> <p>4. V chudobe se jest na svet narodil,
služebníkom lidským se jest učinil.
Ej v novém roku veselme se...</p> <p>5. Hospody nemá dítě krásné,
místo postele jsú jesle těsné.
Ej v novém roku veselme se...</p> <p>6. Volek, i osel jeho zhrávali,
seno i slama periny byli.
Ej v novém roku veselme se...</p> <p>7. Od východu slunce, tri králi přišli,
zlato, kadidlo, myrru, jemu přinesli.
Ej v novém roku veselme se...</p> <p>8. Báł se Herodes, o své království,
zahubit kázal, něvinné dítky.
Ej v novém roku veselme se...</p> | <p>9. Chtíc toho Krále zamordovati,
který byl přišel všecek svet spatriti.
Ej v novém roku veselme se...</p> <p>10. Ve snách Jozefovi zjevil anjel,
by s matkú i s děťátkem do Egypta šel.
Ej v novém roku veselme se...</p> <p>11. Ó preneštiastný Herodes králi,
nestalo se jest po tvé vůli.
Ej v novém roku veselme se...</p> <p>12. Neb dítě Ježiš, živé zustalo
a království v světě jest obdrželo.
Ej v novém roku veselme se...</p> <p>13. Protož my všichni tomuto Králi
vzdejmež čest chválu se všemi anjeli.
Ej v novém roku veselme se,
novému Králi klanějme se. Amen.</p> |
|---|---|

CC 1655 s. 78, CC 1700 s. 63, Fialka 1807 s. 49, VF 1888 s. 58.

11. *Dejž Pán Bůh večer vždy veselý*

Táto pieseň na trojkráľové koledové obchôdzky, ktorá má najstaršiu tlačenu verziu aj s nápevom v kancionáli *Cantus Catholici*, bola už v minulosti predmetom záujmu literárnych historikov aj etnomuzikológov.¹⁹ Szöllösi pridal k textu piesne aj latinské marginálie naznačujúce priebeh návštevy koledníkov v dome. Išlo pravdepodobne o známy katolícky cirkevný obrad, pri ktorom farár s asistenciou koledníkov navštevoval domácnosti svojich farníkov a požehnával ich. Tento typ návštev, spojený s nosením rekvizít (v poznámkach sa spomína hviezda, ktorú koledníci niesli) sprevádzal spev piesne zahŕňajúcej okrem pozdravu domácich skrátený príbeh Márie a Jozefa od zvestovania, cez narodenie Božieho Syna po príchod troch kráľov a ich poklonu. Motív Herodesovho prenasledovania chýba. Rozprávanie sa nesie v duchu legendických piesní o svätých, ako to naznačuje začiatok 6. strofy, v porovnaní s legendickými piesňami je však rozsah a dejová osnova pomerne stručná.²⁰ Pieseň bola zrejme v ústnej

¹⁹ VILIKOVSKÝ, Jan: Tak řečený Čížkův kancionál. In: Jiří Třanovský. Sborník k 300. výročí kancionálu Cithara Sanctorum. Bratislava, 1936, s. 172.

²⁰ Legendické piesne s epickým obsahom mali už pred CC 1655 svoju tradíciu predovšetkým na Morave a v Čechách. Významným zdrojom tohto typu duchovných piesní s hagiografickými motívami je kancionál Šimona Lomnického *Kancyonal a neb Pijsně Nové Hystorycké* (Praha 1595). Nepochybné legendické piesne boli aj súčasťou našej tradície už v období pred vydaním CC 1655. V slovenskom rukopisnom spevníku z Loreta (*Lehotský 1657*) je záznam legendickej piesne o sv. Jurajovi, ktorá má 31 rozsiahlych strof (*Žádost mějte slyšeti vy přátelé moji*, s. 169-176).

tradícii rozšírená už pred vydaním kancionála, neskôr máme písomné doklady o jej ďalšom uchovávaní a transformovaní v ústnej tradícii na Morave.²¹

Notová ukážka 9: CC 1655 s. 81

Dejž Pán Bůh ve - čer vždy ve - se - lý. Dejž Pán
Bůh ve - čer vždy ve - se - lý. Nej - prv Pá - nu
Hos - po - dá - ri. Nej - prv Pá - nu Hos - po - dá - ri.

Spíva se pri kolede. Na S.S. Tri králi.

1. /: Dejž Pán Bůh večer vždy veselý :/
/: Nejprv Pánu Hospodári. :/	9. /: Prišiel anjel k němu ve sně :/
/: neodcházej ji pravím tobe. :/
2. /: A potom též Hospodine :/
/: I čeládce vše vaše milé. :/	10. /: Neb co se koli z ní narodí :/
/: z Ducha svatého se splodí. :/
3. /: Ó ráčtež dále poslouchati :/
/: což my vám budeme spívati. :/	11. /: Panna jest Syna porodila :/
/: Všeho sveta Hospodina. :/
4. /: O Jezu Kristu Synu Božím :/
/: a lásce která přebývá v nem. :/	12. /: Pro chudobu místa nemela :/
/: v jesličky ho položila. :/
5. /: O narození slavném jeho :/
/: by dítětkem a trpel mnoho. :/	13. /: Tri králi přišli od východu :/
/: klaněti se tomu rodu. :/
6. /: Byla jest matka Ježišova :/
/: Jozefovi zaslíbená. :/	14. /: Své dary jemu oferovali :/
/: zlato, kadidlo, myrru dali. :/
7. /: Jozef pak Pannu Marii :/
/: před půrodem nepoznal ji :/	15. /: Oferujme my víru pravú :/
/: dá nám po smrti radost večnú. :/
8. /: I chtěl jest opústiť Marii Pannu :/
/: a s dítětkem nechati samú. :/	

²¹ SUŠIL, František (ed.): *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřadenými*. Praha : Argo, Mladá fronta, 1998 (fotoreprint 3. vydania z roku 1941), s. 662 č. 2200 (Dej Pán Bůh dobrý den, veselý, variantný nápev); GALKO, Ladislav (ed.): *Slovenské spevy I*. Bratislava : Opus, 1972, č. 593a (Pán Boh daj večer dobrý, veselý, odlišný nápev – zápis Ladislav Füredy).

Dum absceditur à Domo, cum Stella.

16. /: Nuž tý hvězda nás předcházej :/

/: S trema králi, ten dar sobe mej. :/

17. /: A vám Pane Hospodáři, :/

/: děkujeme za vaše dary. :/

18. /: Že sme tu byli, za zle nám nemej :/

/: Pane Bože vám dobrú noc dej. :/ Amen.

CC 1655 s. 81, CC 1700 s. 65, Lehotský 1657 s. 28.

12. Povezte pastýrové

Pôvod tejto piesne nie je doposiaľ objasnený. Jej najstaršia tlačaná verzia v CC 1655 má iba 4 strofy, bez trojkráľového motívu, vo vydání CS 1674 od Daniela Sinapia-Horčičku má však až 8 strof, pričom dve z nich reflektujú motív troch mudrcov. Zdá sa, že rozšírená evanjelická verzia je pôvodnejšia, čo by naznačoval aj fakt, že ide o kontrafaktúru s komplikovanejšou veršovou štruktúrou na starší nápev, rozšírený v evanjelickom prostredí.²² V nemeckých evanjelických rukopisných spevníkoch zo Spiša je táto melódia diskantom štvorhlasnej úpravy pri nemeckých kontrafaktúrach *Lobet den Herren alle* a *Lob sei dir Herre Christe*. Na základe porovnávacieho výskumu sa ukázalo, že táto štvorhlasná úprava je odpisom zo svetskej predlohy, štvorhlasnej canzonetty *Il cor che mi rubasti* Orazia Vecchiho (1550 – 1605).²³ Hypotéza o evanjelickom pôvode piesne je pravdepodobnejšia o to viac, že pri redukcii obsahu kancionála vo vydání CC 1700 táto pieseň vypadla. Napriek tomu nám chýbajú staršie pramenné doklady pred CC 1655, podobne ako pri texte *Bůh se nám nyní narodil*. Ako pieseň s trojkráľovou tematikou môžeme evidovať len evanjelickú (azda pôvodnejšiu) textovú verziu z *Cithary sanctorum* revidovanú Horčičkom.

Notová ukážka 10: CC 1655 s. 46

Po - vez - te pas - tý - ro - vé, což jste vi - dě - li no - vé:
 Zve - stůj - te nám na ze - mi, kdož se u - ká - zal ny - ní.

Dě - t'át - ko jas - né, z Pa - nen - ky krás - né, na - ro - di - lo se čas - né.

Pro - tož buď - mež ve - se - lí všich - ni v Pá - nu, spí - va - jíc chvá - lu, spí - va - jíc chvá - lu.

²² Na tento nápev sa spievala pieseň Eliáša Lániho *Bud' Bože můj sám sudce*, doložená v PribK 1634 (nápev notovaný pri tomto texte aj v CC 1655 s. 238).

²³ HULKOVÁ, Marta: Vplyv Cithary Sanctorum na rukopisné spevníky v 17. storočí. In: KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ, Eva (eds.): *Cithara Sanctorum 1636 – 2006*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2008, s. 159-160.

Szóllósi (CC 1655)	Sinapius-Horčíčka (CS 1674)
1. Povezte pastýrové, což jste viděli nové: Zvestujte nám na zemi, kdož se ukázal nyní. R: Děťátko jasné, z Panenky krásné, narodilo se časné. Protož budmež veselí všichni v Pánu, /: spívajíc chválu. :/ 2. Povez Jozefe v světě; co jest toto za dítě: Dítě nového rodu, i člověčího plodu. R: Nám jest zeslané, z Panenky dané, oddávna zaslíbené. Protož budmež veselí... 3. Ej vy anjelé jasní a duchové krásni, proč s velikú radostí, plesáte s ochotností: R: Spívajmež chválu, novému Pánu, chudě narozenému. kterému vůl, osel, hovádka slúží /: v té jeho núzi. :/	1. Povězte pastýrové, co ste viděli nové? Zvěstujte nám na zemi, kdo se narodil nyní. R: Ditátko jasné, z Panenky krásné, narodilo se štiasné. Protož budmež veselí všichni v Pánu, /: spívajíc chválu. :/ 2. Pověz Jozefe v světě, co jest toto za dítě? Dítě Božího rodu i člověčího plodu: R: Nám jest zesláno, z Pannenky dáno, od davná zaslíbeno. Protož budme veselí... 3. Dítě nejdůstojnější, nad jiné dívky vyšší: to Božským dobrodiním, svým svatým narozením: R: Přineslo z nebe pokoj skrz Tebe, ó jak sme vděční Tebe. Protož budme veselí... 4. Pověztež i mudrcové, jdoucí z země daleké, na koho se vy ptáte, pilně s darmi hledáte? R: Krále nového, narozeného, Krysta Syna Božího. Protož budme veselí...

Szóllósi (CC 1655)	Sinapius-Horčíčka (CS 1674)
4. Byť nás hrišné na zemi, od hričov a vezení, od diabelského sprostil, a nás k sobe privlastnil. R: Za to buď chvála, Jemu vzdávaná, navěky neskonalá. Protož budme veselí všichni v Pánu, /: spívajíc chválu. :/ Amen.	5. Dnes radost nevýmluvná, prv nikdy neslýchaná: světu jest ukázaná a nejprv zvěstovaná: R: Pastýřům sprostným, s Jozefem věrným, od Východu mudrcům ctným. Protož budme veselí... 6. Ó otcovská štědrosti, neníliť na tom dosti! žes nám to dítě milé, již všechném tejto chvíle: R: Dal na spasení, skrz narození, našich hříčov k zetření. Protož budme veselí... 7. By nás hříšné na zemi, od hříčov a vězení v čas ďabelského sprostil a nás sobě vykoupil: R: Za to buď chvála Jemu vzdávaná, navěky neskonalá. Protož budme veselí... 8. My jsouce vděční svého, Krále narozeného: Ctíme křesťané milí, Jednomyslně všickni: Neb z narození, Jeho spasení Máme i oslávení. Protož budme veselí všichni v Pánu, /: Spívajíc chválu. :/

CS 1674 s. 82, CS 1684 s. 104, CS 1696 s. 94, CS 1743 č. 75, Škultéty 1798 č. 47.

Pastorely piesňového typu s trojkráľovým motívom

Vianočný pastorálny žáner na Slovensku reprezentujú v hudobných prameňoch vo-kálne aj inštrumentálne skladby s určitými hudobno-štyľovými charakteristikami. V stredoeurópskom kontexte ide o fenomén pastorálneho hudobného štýlu neskorého baroka a klasicizmu. Označenie „pastorela“ sa v katolíckej cirkevnej hudbe vzťahovalo na dva typy vokálnych skladieb – kantátový a piesňový. Pri vymedzení duchovných piesní tohto žánru nie je natoľko rozhodujúci motív pastierov (ten bol prítomný aj v starších kancionálových piesňach), ako skôr špecifická textová a hudobná štylistika. Aj v rámci piesňového typu sa pastorely po hudobnej stránke diferencovali, od vo-

kálnych skladieb ariózného typu až po duchovné piesne a koledy s jednoduchou, až triviálnou melodikou.²⁴ Je zaujímavé, že v rukopisných zborníkoch P. Pavlína Bajana OFM, ktoré patria k významným prameňom pastorely na Slovensku, nenachádzame pastorely piesňového typu s trojkráľovou tematikou, podobne ako ani väčšinu kancionálových piesní. Na druhej strane kantorské spevníky potvrdzujú uplatnenie trojkráľového motívu aj medzi pastorálnymi piesňami. Je zrejme, že Bajanove zborníky boli skôr zbierkami chrámovej vokálnej hudby pre potreby konventu, než kancionálmi. Hoci najstaršie komponované pastorely piesňového typu z nášho územia sú doložené v rukopisných prameňoch z 30. rokov 18. storočia, v zachovaných rukopisných kantorských spevníkoch sa vyskytujú o niečo neskôr, od 2. polovice 18. storočia a v oficiálnych kancionálových tlačiach až od 30. rokov 19. storočia.²⁵

13. Co je to dnešní den za znamení

Pastorela zo zbierky *Prosaes pastorales* P. Juraja Zrunka OFM reflektuje trojkráľovú tematiku na pozadí pastierskej scény, ktorej pokojnú idylu narušuje akoby „vojnový signál“, vyjadrený vstupným motívom trúbkového nástroja (clarino marche). Tento signál v rozloženom durovom kvintakorde od vrchnej oktávy tvorí základ melodiky piesne. Úvodná zostupná kvarta patrí k melodickým toposom, charakteristickým pre neskorobarokový pastorálny štýl na Slovensku.²⁶

Notová ukážka 11: Zrunek PP s. 44-45

Co je to dneš-ní den za zna-me-ní? Co po hrad-skej ces-tě za trů-be-ní?
 Ne-sly-šel sem ni-kde že by by-la ně-ja-ká voj-na sa o-hlá-si-la.

Po-koj jest a ti-cho v na-šej kraj-ně, krom že-by ne-pří-tel chtěl po-taj-ně,

mes-to na-še Bet-lem štur-mo-va-ti, a o-by-va-te-lův všech za-ja-ti.

²⁴ ŽILKOVÁ, Ref. 1, s. 86-89.

²⁵ Najstarším známym prípadom prevzatia vianočných pastorel do oficiálneho, cirkevne schváleného katolíckeho spevníka je malý notovaný kancionálik *Pobožné píse nejhlavnější prosbi, a tajemství křesťanského=katolíckého Náboženstva v sebe obsahující* (Pešť: Landerer, 1831). V tlači sa nachádzajú okrem iného 4 piesne s nadpisom „Pastorella“.

²⁶ Žilková vo svojej analýze slovenských pastorel konštatuje, že nápevy a témy s výraznou melodickou hlavou so zostupnou kvartou tvoria významnú skupinu v tomto repertoári. Porovnaj: ŽILKOVÁ, Anna: *Pastorela na Slovensku. Príspevok k dejinám pastorálneho žánru v rokoch 1730 – 1850*. [Kandidátska dizertačná práca.] Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV, 1992, s. 123-125.

Pro Epiphania Domini. Incipit Tuba Clarino Marche.

1. Co je to dnešní den za znamení?
Co po hradskéj cestě za trubení?
Neslyšel sem nikde že by byla
nějaká vojna sa ohlásila.
Pokoř jest a ticho v naší krajně,
krom žeby nepřítel chtěl potajně,
mesto naše Betlém šturmovati,
a obyvatelův všech zajati.
2. Musím ze salaša ven vyjít
a vyšej na horu vystúpiti,
abych trubu mohel lepší slyšet
a co sa to děje všechno vidět.
A potom, když všechno tam uhlídám,
hned správu bratrové vám o tom dám,
co to za novinu musí dnes byt,
že tak zvúčne v horách slišno trúbit.
3. Novina bratrové dobří lidé,
veliký ukrutný zástup ide,
s koňami, oslami, velblúdami
a na nich nádherní sedí páni,
idú též za nima tažní voze
a zastúp ponáhla jak len může,
podle týchto pánův dú vojaci,
že jim sotva cesta hradská stačí.
4. Počul sem že sú to ti tri králi,
kteří od východu sa vybrali,
Kašpar a Melichar, Balcar taky,
Nesúc sebú dary všelijakí.
Kadidlo a myrhu, zlato vzali,
aby svú offeru z toho dali,
v Betléme dítěti tak malému,
v jesličkách na sene zloženému.
5. Dítě to v Betleme když našli,
hned ze svojich koňův dolů zlezli,
jemu se klaněti nemeškali,
co sebú donesli, to mu dali
a sůce múdrci zmerkovali,
že on je velký Pán, to uznali,
z tej hvězdy na nebi, jenž spatřili,
když se podleva ní vše řídili.
6. Jak náhle dary své ti tri králi,
tomúto dítěti sú oddali,
sůce skrze hvězdu přivedení,
Boha vtěleného ku vidění,
že milost tak velkú obdrželi,
pro kterou zdaleka sú přijeli,
s poklonů velikú děkovali
a zas se do svých kra[*j*in odebrali.
7. My taky společně dnes křesťané,
přicházame k tobě milý Pane,
s tímato dnešními trema králi,
bychom ti ofery naše dali.
Oferujem sebe samých tobe,
prijmi nás do slávy tvoje k sobe,
kde bychme tě mohli věčně slavit
a s téma svatýma králi chválit.

Zrunek PP s. 44-45.

14. Búva Ježiško na slame

Pastorela s idylou spiaceho Ježiška v jaslách. Uspávankový refrén má svoje paralely v rôznych vianočných pastorelách z našich rukopisných prameňov. Nápev sa vo variantnej podobe vyskytuje pri vianočnom omšovom cykle *Kyrie eleison eleison... spívejme, plesajme*, známom z kancionálových tlačí i rukopisných spevníkov od konca 18. storočia. Text kombinuje a voľne preberá niektoré motívy starších kancionálových piesní. Trojkráľová téma sa objavuje len v 4. strofe uspávanky.

Notová ukážka 12: CC 1770 fol. 149-150

Bú - va Je - ži - š - ko na sla - me, v jes - lič - kách,
 ple - neč - kách v Beth - le - me. Sla - mič - ka jar - če - ná,
 jest po - deň po - stla - ná. Bú - vaj, bú - vaj, Je - zu - lát - ko,
 ú - prim - né krás - ne dí - ťát - ko.

1. Búva Ježiško na slame,
v jesličkách, plenečkách v Bethleme.
Slamička jarčená,
jest podeň postlaná.
Búvaj, búvaj, Jezulátko,
úprimné krásne dieťaťko.
2. Maria matička ho líbá,
Jozef staričký kolíba.
Anjelé spievajú,
česť chválu vzdávajú.
Búvaj, búvaj, Jezulátko...
3. Vúl osel na neho dýchajú,
Dieťaťko jak môžu zhrívajú.
Valasi vítajú,
Čo majú to dajú.
Búvaj, búvaj Jezulátko...
4. Ó hviezdo prejasná jak slunce,
osvetlí dieťaťko v maštale,
i krále z Východu
s trema dary idú.
Búvaj, búvaj Jezulátko...
5. Zbúdza se Ježíšek ze snička,
k nám milé obracá očička.
Ach vstaňme, pozdravme,
takto mu spievajme.
Vítej, vítej, Jezulátko,
úprimné krásne dieťaťko.
6. Sláva buď Bohu na nebi
a pokoj lidem na zemi.
Spívejme, plesajme,
Ježíška vitajme.
Vítej, vítej, Jezulátko,
úprimné krásne dieťaťko.

CC 1770 fol. 149-150.

15. Sladký Ježiši, dieť maličké – Tri králi prišli, dary donesli

Vianočná uspávanka *Sladký Ježiši* s trojkráľovým motívom sa nám zachovala vo viacerých variantných verziách, zlučujúc prvky pastorel s kancionálovými trojkráľovými piesňami. Text, podobne ako u predchádzajúcej piesne, zodpovedá tomuto žánrovému okruhu barokovej vianočnej poetiky, s častým využívaním zdrobnenín a lyrických motívov. V najúplnejšej podobe sa nám pieseň zachovala v nenotovanej zbierke Matúša Alšániho, kde má až 8 strof. Vo verzii zo spevníka Antona Foppa sú pridané zdanlivo nesúvisiace strofy s pastierskou tematikou. Nápev je doložený pri výrazne skrátrenom texte v rukopise CC 1770, kde má totožný refrén ako pieseň *Búva Ježiško na slame*.

Trojdobé metrum siciliany s pokojným, krúživým pohybom melodiky je pre tento typ barokových pastorel bežný, rovnako v komponovanej, ako aj v úžitkovej cirkevnej hudbe. Túto hudobnú štylistiku nachádzame už v uspávanke z CC 1655 *Dum virgo vagientem* (Když Panna plačícímu).

Notová ukážka 13: CC 1770 fol. 169-170

Tri krá - le přiř - li, da - ry při - ne - sli, Spi mi ru - žič - ko,
kte - ré jsú o - ni, zdáv - na če - ka - li.
pek - ná na - de všec - ko, spi mi, spi mi, Je - žiš - ku můj.

CC 1770	Alšáni 1784	Fopp 1792
	- Sladký Ježíši, dítě maličké, z Panny narozen, všecko líbezné, spi mi ó ružičko, pekná nad všecko, spi mi, spi mi, Ježíšku můj. - Tvá milá matka tebe miluje, Jozef slůživý se usiluje, tobě Ježíši, králi nejvyšší, v jesličkách nejspanilejší. - Radost nastala všemu stvoření, Neb jest Syn Boží dnes narozený, půjdeme k němu, k mestu Betlemu, vzdajme chválu Malému. - Volek i osel naňho dýchají, svoju teplotu ho zehřívají, spi mi, ó ružičko, pekná nade všecko, spi mi, spi mi, Ježíšku můj.	- Sládký Ježíši, dítě maličké, z Panny narozen, pekné nad všecko, spívá růžičko, pekně nade všecko, spi mi, spi mi, Ježíšku můj. - Tvá milá matka tebe miluje, Jozef slůžící se usiluje. Spívá růžičko, pekně nade všecko, spi mi, spi mi, Ježíšku můj.

CC 1770	Alšáni 1784	Fopp 1792
1. Tri krále prišli, dary prinesli, které jsú oni z dávna čakali. Spi mi ružičko, pekná nade všecko, spi mi, spi mi, Ježišku můj. 2. Volek i osel na tě dýchají, teplotú svojú tě ohrívají. Spi mi ružičko, pekná nade všecko, Spi mi, spi mi, Ježišku můj.	5. To pacholátko Jozef kolíbá, Matka mu spívá a jeho líbá, ó spi můj trúne, malé pachole, spi mé dítě premilé. 6. Tri králi prišli, dary donesli, s kterýmá tobě dávno čakali, spi mi, ó ružičko, pekná nade všecko, spi mi, spi mi, Ježišku můj. 7. Zlato, kadidlo a mirru dali, s radostí velkú oferovali, prijmi Ježišku s tvoju Matičku, nejmilejší Panáčku. 8. Amen Ježiši, rač nám popříti, k tvému salaši doprovaditi, dej milý Pane, ať se tak stane, s tebú večne bydleti. Amen.	3. Prišli tri králi, dary donesli, Stribro i zlato ti oferují. Spívá ružičko, pekně nade všecko, spi mi, spi mi, Ježišku můj. 4. Ty Kúbo, Kubo, nebuč bláznivý, s tvými dūdami všecek bláznivý. Nebo se z tebe, každý vysmeje, jako z toho Matěje.

CC 1770	Alšáni 1784	Fopp 1792
		5. Matěj se učí na tej fujeri. ... Vždycky se chváli, že dodá pary, do tej jeho fujery. 6. Ty Kašpár, Kašpár, vezmi píšťalku, Zahraj vesele, tomu díťatku! Zahraj vesele, pri tej maštali, Tomu naroznemu díťatku. Amen.

Alšáni 1784 fol. 19, Fopp 1792 s. 124-125, CC 1770 fol. 169-170 (Tri krále prišli).

16. Čo to nové znamenalo

Iným príkladom syntézy trojkráľovej tematiky s pastierskym motívom je pastorela *Čo to nové znamenalo*, vyskytujúca sa v rukopisných prameňoch od konca 18. storočia. Jej incipit je odvodený od početných variantov inej pastorely *Čo to znamená niečo nového*, inšpirovanej jarmočnými tlačami.²⁷ V porovnávaných prameňoch nemáme zaznamenaný nápev, iba odkaz na melódiu inej pastorely *Pri Betléme na salaši*. Pastorela s týmto incipitom je aj s nápevom zaznamenaná v rukopisných spevníkoch Pavlína Bajana. Ide však o odlišný text s inou štruktúrou verša.²⁸ Dva rôzne nápevy pastorely *Pri Betléme na salašu*, ktorej veršová štruktúra zodpovedá textu našej piesne, boli publikované v zbierkach moravských ľudových piesní.²⁹

1. Čo to nové znamenalo,
Že pastýři do Betléma,
O půl noci bežali,
Snad tam něco videli.	3. Též inší tam pospíchají,
Tři krále jeho vítají,
Neslo tam mnoho darů,
Zlato, kadidlo, miru.
2. Neb nad jesli hvězda svítí,
Musí to vec divná byti,
Zanechajme naše stáda,
Pobéháme za nima.	4. Videli krále nového,
Ježíše narozeného
Aj matička chudičká,
Porodila synáčka.

²⁷ Porovnaj: URBANCOVÁ, Hana: Vianočné piesne medzi písomnou a ústnou tradíciou. Vzťah folklórneho materiálu k historickým prameňom 17. – 19. storočia. In: URBANCOVÁ, Hana (ed.): *Vianoce a hudba*. (=Studia ethnomusicologica II.) Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV; Ister Science, 2002, s. 136.

²⁸ Bajan PCh, s. 152-153.

²⁹ KUBA, Ludvík: *Slovanstvo ve svých zpěvech... Kniha II. Písňe moravské*. Poděbrady, 1884 – 1888, č. 52 (variant zo Zubří na Valašsku); BARTOŠ, František – JANÁČEK, Leoš: *Národní písně moravské v nově nasbírané*. Praha, 1901, č. 1909 (variant z obce Racková neďaleko Zlína).

5. Hned mu poklonu činili,
A korúny své znížili,
Na kolená své padli,
Dari obětovali.
6. Ty jsi králem nad zemí, nebem,
panuješ, nad svým stvořením,
sláva tobě samému,
vnově narozelenému.
7. Své radosti naplnení,
a milosti obdarení,
na ruce své jej brali
a srdečně líbali.
8. Vidia že nemá perinky,
ani tej mizernej plenky,
jen vůl osel dýchají,
a tak zahrívají.
9. Ach neplač Ježišku milý,
a pospi len malú chvíli,
nynej, nynej Ježišku,
preradosťný panáčku.

Fopp 1792 s. 125-128 (Spíva se jako: Pri Betlemě na salaši), Kubáni 1804 s. 157-158.

17. Dívejte se bratrové

Text tejto pastorely zaujímavým spôsobom spája motív poklony pastierov s poklonou troch kráľov. Správa o príchode vzácnej návštevy je včlenená do tradičnej scény lúčenia pastierov s Ježiškom, ktorá uzatvára betlehenskú hru.

Notová ukážka 14: Kubáni s. 155-156

Dí - vej - te se bra - tro - vě, zas vi - dí - m svet - lo no - vé,
co to svet - lo zna - me - ná, za - se bu - de no - vi - na,
co jest to div - ná vec, u - teč - me pas - tý - ri přeč.

1. Dívejte se bratrové,
zas vidím svetlo nové,
co to svetlo znamená,
zase bude novina,
co jest to divná vec,
utečme pastýři přeč.
2. Blyštějí se koruny,
a predrahé kameny,
králové musí býti,
chcú Ježíška uzříti,
králové pánové,
prichádzajú k Betlehemu.
3. Vidím zlato pri jednom,
a kadidlo pri druhom,
a myrhu nese tretí,
trofám že dá dětati.
Kráľ Gašpar, Melichier
a tretí je Baltazár.
4. Techdy my jim ujdeme,
k našim stádom pojdeme,
díťatko mej se dobre,
nezabudem na tobe.
Dobrou noc, dobrou noc,
dej nám svú Božkú pomoc.

5. S tebu se již lúčime,
tobě se porúčime,
Ježíšku pomeň na nás,
dej nám nebeský salaš.
Na tobe spomenem,
dokudkolvek nezomrem. Amen.

Kubáni 1804 s. 155-153.

18. Památka se dnes svěťí

Táto pieseň je skôr kancionálového typu, textový incipit pripomína niektoré duchovné piesne k svätým z českých barokových kancionálov.³⁰ Jej nápev nepoznáme.

1. Památka se dnes svěťí
svatých trech králův,
se ctí, pobožností velikú,
spolu se svatú cirkvú.	7. Když přišli k Betlehemu,
k tomu slavnému mestu,
dolu z koní sedali,
na dítce se hned ptali.
2. Osvícení králové,
knížaty a pánové,
hned jak hvězdu viděli,
k Betlému dospíchali.	8. Dary sebu hned vzali,
Ježíšku darovali.
Přijmi od nás dítátko,
ó krásne pacholátko.
3. Hvězda jasne svítila,
pohany k sobě táhla,
k východů, pospíchala,
potom tak dlúho stála.	9. Tobě se poručíme,
se vším cokolvek máme,
ó Bože náš veliký,
buď od nás chválen vždycky.
4. Až ti svatí tri králi,
na cestu se vybrali
narozenému králi
obetovali dary.	10. Když přideš do radosti,
pohled na nás z výsosti.
ó Ježíši Pane náš,
který všecko v rukách máš.
5. Kašpár išel z Indiji,
a Melichér z Nabiji,
Baltazar byl z murinskej,
šli do zeme židovskej.	11. Svatí tri králi milí,
již se v nebi radují,
Spomeňte na nás hříšné,
v radosti nekonečné.
6. Hned jak vyšli z krajín svých,
ta hvězda hnedky jejich
předcházala s rychlostí,
ukazovala cesty.	12. Ó Ježíši náš milý,
vnově nam narozený,
prijmi od nás též dary,
v tomto našem súžení.
Amen.

Fopp 1792, s.75-77.

³⁰ Analogický je napr. incipit piesne o sv. Jurajovi *Dnešní den věrní křesťané památku slavnou svěťíme* (v Holanovom a Božanovom kancionáli). Odpis piesne sa nachádza aj v slovenskom rukopisnom spevníku B VI/3 z roku 1809 (s. 134). V tom istom rukopise je aj ďalšia pieseň k svätým, ktorá má incipit tohto typu: *Dnes Námetka Kristového v cirkvi slavnost se svěťí* (o sv. Petrovi, tamtiež s. 136).

19. Tri kráľové od Východu

Neznáma trojkráľová pieseň, s prevzatou frazeológiou z kancionálových piesní.

Notová ukážka 15: Kubáni s. 153

Tri krá - lo - vě od Vý - cho - du, jak spat - ri - li no - vú hvěz - du,
hned své ko - ně sed - la - li, a do Bet - lé - ma se bra - li.

1. Tri kráľové od Východu,
jak spatřili novú hvězdu,
hned své koně sedlali,
a do Betlehema se brali.
2. Když přijeli k mestu tomu,
Betlehem tak řečenému,
nad nimi nová hvězda stála,
a ten chlév jim ukázala.
3. V něm leželo deťátko,
Ježíš malé pacholátko,
s Mariu matku tam jsúce,
jesle za postel majíce.
4. Tu ze svých koní zesadli
a své dary z sebeb vzali,
zlato kadidlo a mirhu,
darovali je Kristu Pánu.
5. Protož i my zde na zemi,
vzdejmeš mu slušné chválení,
ať on pro své narození
dá nám hříchův odpuštění. Amen.

Kubáni 1804 s. 153.

20. Tri krále prišli

Text trojkráľovej piesne s jednoduchou veršovou štruktúrou, zrejme z ľudového prostredia. Pieseň sa spievala na rozšírenú verziu nápevu novoročnej koledy *Nový rok beží*.³¹

Notová ukážka 16: Kubáni s. 154

Tri Krá - le pri - šli, Je - žiš - ka na - šli v Bet - lé - me,
nie v slav - ném do - me, a - ni v pa - lo - tě než v chlé - ve.

³¹ K variantom nápevu tejto piesne v našich prameňoch porovnaj: URBANCOVÁ, Ref. 27, s. 132-135.

<p>1. Tri Krále prišli,
Ježiška našli
v Betleheme,
nie v slavném dome,
ani v palotě
než v chléve.</p> <p>2. Jeden Balthazar,
druhý Melichier,
a Gašpar,
dary mu dali,
poklonu vzdali
s [v]děčností.</p> <p>3. Kadidlo, myrhu,
s velikú víru,
a zlato;
úprimné srdce,
a ktomu více
čo mohli.</p> <p>4. Darujte každý,
jisté tajemství
znamenal,
zlato na večné,
a nekonečné
království.</p> | <p>5. Myrha na svaté,
v lidskej povstatě,
mučení,
na večné kněžstvo,
bylo kadidlo
zmerené.</p> <p>6. Když to oddali,
domů se brali
v tichosti;
Herodesovi,
víc nezjavili,
čo žádal.</p> <p>Zůstaň tu milá
Matko premilá
s Ježíškem,
aby nás k sobě
prijal do nebe,
radost dal. Amen.</p> |
|--|--|

Kubáni 1804, s. 154 (Jako: Nový rok beží).

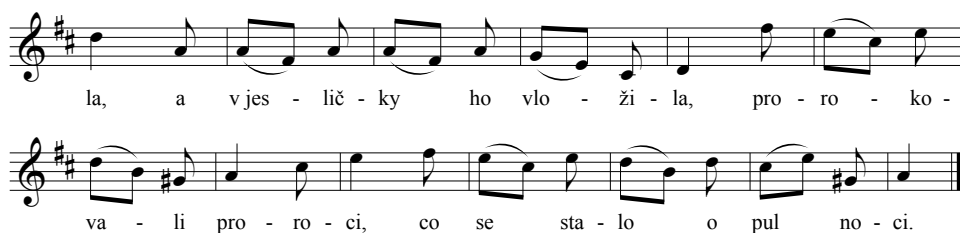
21. V Betleheme tak řečeném

Pastorela, ktorá vznikla na podklade kancionálovej trojkráľovej piesne *V městě Bethleme řečeném*. Text má upravenú štruktúru verša, pôvodné strofy kancionálovej piesne sú pospájané do väčších celkov, s rozšírením trojkráľovej tematiky. Nápev je ariózneho typu.

Notová ukážka 17: BJP s. 16-17

V Bet - le - he - me tak re - če - nám, na - ro - dil

se Pán Kri - stus v nem, Pan - na Sy - na po - ro - di -

1. V Betleheme tak rečeném,
narodil se Pán Kristus v nem,
Panna Syna porodila,
a v jesličky ho vložila,
prorokovali proroci,
co se stalo o pul noci.
2. Od východu k nemu prišli,
tri králi ho v meste našli:
zlato, kadidlo i myrhu,
dary dali s veľkú víru.
Vítali krále nového,
z jasnej hviezdy poznaného.
3. Slyšal toto Herodes král,
hnedky veľmi se obával,
na čas pilne se spytoval,
malé deti zabiť kázal.
Koho se bojíš tyrane,
že tak zacházíš ukrutne.
4. Nežadá on královstvi tvé,
podáva tobě nebeské.
Zvedela to božská Matka,
utekla s nim do Egypta.
Jozef Ježíška pestoval
a Simeon obetoval.
5. Krista slavné narodení,
dokonalo se nám nyní.
Juž kresťanie dekuje,
radostným srdcem plesajme
v tejto veselej slavnosti,
chvalmež Boha na výsosti.

BJP, s. 16-17 (Pastorela 10ma. Pro Festo trium Regum).

Nové trojkráľové piesne v kancionáloch 19. storočia

V 19. storočí zaznamenávame v kancionálových tlačiarňach niekoľko nových piesní s trojkráľovou tematikou. V 1. polovici storočia to boli autorské texty s vlastnými nápevmi, zatiaľ čo v ďalšom období sa postupne prejavil vplyv doznievajúceho pastorálneho štýlu a texty i nápevy sú inšpirované ústnou tradíciou.

22. Tri zázraky dnes sa stali

Trojkráľová pieseň Antona Knappa, ktorú prevzali trnavské katolícke spevníky a vydanie *Fialky* Pavla Stilla z roku 1855. Pieseň má výrazné tradicionalistické črty. Text voľne nadväzuje na motív troch zázrakov z hymnu *Hostis Herodes impie*, ktorý dovtedy prekvapujúco nemal výraznejší ohlas v piesňovej tradícii slovenských katolíkov. Nápev je kombináciou tradičných nápevov hymnu *Fit porta Christi pervia* a uspávanky *Dum virgo vagientem*.

Notová ukážka 18: Knapp 1838 č. 15

Tri zá - zra - ky dnes sa sta - li ctí - me slav - ný deň
 prí - chod Kri - sta zve - sto - va - li:
 kre - sťa - ne, daj nám k to - mu mi - losť Pa - ne.

1. Tri zázraky dnes sa stali
príchod Krista zvestovali:
ctíme slavný deň kresťane,
daj nám k tomu milosť Pane.	4. Nový div dnes moci Bozkéj,
Stal sa v Káne Galilejskej,
Kde na víno vodu zmenil,
Boh Král svetu sa vyjavil.
2. Dnes mudrci od Východu,
Nasledujúc jasnú hviezdu,
Svetlo svetlom vyhľadali,
Boha s darmi vyznávali.	5. V Jordáne potoku čistém,
Od Jána dnes Kristus krsten,
Hríchy, ktoré neprinesel,
Nás obmijúce odnesel.
3. Zlato jako kráľu svému,
Kadidlo Bohu večnému,
Mirru jako smrtnému
Mesiášu zeslanému.	6. Jéžiši buď od nás sláven
Príchod tvoj, národom zjaven,
S Otcem spolu svätým Duchem,
Až na veky vekov Amen.

Knapp 1838 č. 15, Fialka 1855 s. 59, Radlinský 1875 č. 108, DSK 1882 č. 69.

23. *Kristus Jéžiš náš Spasiteľ*

Pieseň Jána Hollého z jeho *Katolíckeho spevníka*. Text nemal ohlas v ďalších slovenských kancionáloch, napriek svojej nespornej poetickej hodnote. Bolo to tak aj v prípade iných pôvodných textov duchovných piesní od Jána Hollého, ktoré vo svojej dobe doplatili na neaktuálny jazyk, odlišujúci sa od novej spisovnej normy slovenčiny. Nápev od Martina Eliáša sa vyznačuje periodickým členením v duchu viedenského klasicizmu (Obr. 7).

1. Kristus Jéžiš náš Spasiteľ,
všeho sveta Vykupiteľ,
skrz andela hlásení
pokoleňú židovskému,
od Abraháma poslámu,
jeví své narodení;
skrze hviezdu na východe
v samém pohanském národe
svedčí o svojem príchode. | 2. Mudrci Svetlom zbudení,
Duchem vnútri osvetení,
na cestu sa vydajú.
Stálym hviezdy predchádzaním
a k Betlehému vedením
pachola nachádzajú.
V maštali sa mu klaňali,
zlato, kadidlo dávali
a myrhu obetovali. |
|--|---|

3. Kriste pohanom zjevený,
od Mudrcov jak Boh ctený,
my sa ti dnes klaňáme;
a mesto zlata ryzého,
od nich obetovaného,
srdca ti prednášame.
Daj, aby ťa milovali,
na časné veci nedbali,
po tebe len túživali.
4. Mesto kadidla modlení
A dobrých skutkov činení
tebe predstavujeme.
Ó daj, nech pri božém tróne
skrz lúbežnosť jejích vóne
sa ti zalubujeme.
By příjemné ti bývali,
a čo potřebné žádali,
to skutečně dosahali.
5. Na místo myrhy mrtvení,
tela našeho trýznení
Tebe odevzdáváme.
Daj, nech sa predešle zlosti
a všeliké neprávosti
s nimi zadosť konáme.
By sme tak hríchy zhladili,
dlhy za ne vyplatili;
potom s tebou sa těšili.

Hollý 1846 č. 29, Eliáš 1846 č. 29.

24. *Svatá rozkoš srdce mého*

Pieseň Karola Kuzmányho z evanjelického *Zpěvníka* určená na „den zjevení Krista Pána mudrcům“ má výlučne lyrický charakter. Ide o poeticko-teologickú reflexiu témy sviatku, bez epických prvkov a konkrétnych reálií biblického príbehu. Autor sa vedome vyhýba prvkom legendy a smeruje k osobnej adorácii pred Spasiteľom, ktorý nie je vnímaný ako dieťa v betlehenských jaslach, ale vo svojom kráľovskom majestáte. Motív hviezdy je tu pretransformovaný do svetla, ktoré vyžaruje z Ježiša. Nápev piesne máme zaznamenaný v rukopisnom spevníku Karola Szeredaya. (Obr. 8)

1. Svatá rozkoš srdce mého,
Synu jednorozený,
vlej v duši mou milost tvého
nebeského zjevení!
Kdo jen tě má, dost všeho má
a kdo tě nezná, nic nezná:
Ó lásky mé toužení,
Jezu, tys mé spasení!
2. Co jest všecka světa moudrost,
všecko světa umění?
Bez tebe jest pouhá marnost,
mámení a soužení:
Světlo, které ducha sítí,
v jediném jen tobě svítí.
ó nejvyšší umění,
Jezu, tys mé spasení!

3. Tys ta sláva, po níž toužím,
všechna jiná nic není,
Pán můj, jemuž vděčně sloužím,
Král mého vykoupení;
Tobě se věčné samého
obětuji za celého:
Slovo božské zjevení,
Jezu, tys mé spasení! | 4. Ó má víro, hvězdo stkvoucí,
z nebe dané znamení,
svět mi, svět v ten dům žádoucí
věčného oslavení,
kdežto uzřím jej samého,
na pravici Otce jeho,
i zvolám oslavený:
Jezu, tys mé spasení! |
|---|--|

ZE 1845 č. 69 (Na den zjevení Krista Pána mudrcům), Szereday 1879 fol. 62'.

25. *Budme všeci potešení*

Text piesne ku trojkraľovým koledovým obchôdzkam spojeným s tradičnou posviacou domu, ktorý zaradil Jozef Valentovič a Viktor Sasinek do svojho *Kresťansko-katolíckeho spevníka*, dokumentuje obdobie prieniku prvkov ľudového cirkevného spevu do oficiálnej kancionálovej literatúry katolíkov. Tzv. ľudový cirkevný spev bol podporovaný cirkevnými autoritami, v tomto prípade samotným kardinálom Scitovským.³² Valentovič a Sasinek zrejme skombinovali, doplnili a upravili textové motívy vianočných piesní z ústnej tradície, ktorých jazyk sa snažili vedome štylizovať. Nápev piesne nepoznáme.

1. Budme všeci potešení;
Ježišok je narodený!
Dnes plesajme
a spievajme,
Ježiška vítajme!	6. Slovo tělom učiněné
už je na světě zjavené;
dnes atď.
2. Že nebe plné milosti,
dalo nám Jeho z výsosti;
dnes atď.	7. Vykupitel' zaslíbený
je nám na svět narođený
dnes atď.
3. Keď anjelovia lietali,
zrodenie jeho hlásali;
dnes atď.	8. Spasitel' sã nám narodil,
by hriešny svet vyslobodil;
dnes atď.
4. Sláva Bohu na výsosti
Jeho věčnej velebnosti!
dnes atď.	9. Z neba, by ľud svůj vykúpil
v Betlemě na svět nám stúpil;
dnes atď.
5. Na zemi pokoj žiadaný
všem dobrej vůle buď daný!
dnes atď.	10. V maštali je narođený
Kristus a v jaslí vložený
dnes atď.

³² Kardinál Scitovský viedol v roku 1860 ostrihomskú synodu, ktorá sa uzniesla podporovať spev ľudu tak, aby v kostoloch nahradil „figurálny spev s hudbou, ktorý často namiesto pobožnosti pohoršenie, ba i smiech vzbudzuje.“ Porovnaj: RADLINSKÝ, Ondrej: *Nábožné Výšlewy. Kniha modlitebná, poučná, obradná a spewácka...* Viedeň, 1872, s. 891.

11. Anjelský hlas uslyšali
pastýri v poli čo spali;
dnes atď.
12. Pastýri šli do maštali,
Ježiška tam privítali.
Dnes atď.
13. Na tváre své popadali
Pastýri sã mu klaňali;
dnes atď.
14. U jasiel Matka je Jeho,
Panna srdca nevinného;
dnes atď.
15. Matka pannou jak byla
zůstala, biť porodila;
dnes atď.
16. V počatí nepoškvrněná
Je Matka tá vyvolená;
dnes atď.
17. Mária muža neznala,
Bez něho matkou sã stala;
dnes atď.
18. Ach, jak plesala tá Matka,
s narođením Jezulátka;
dnes atď.
19. Stál tam tiež aj Jozef svätý
radosťou veľkou prejatý;
dnes atď.
20. Vól, osel naňho dýchali,
pred zimou ho zohrievali;
dnes atď.
21. Tiež hviezda sã ukázala,
Mesiáša zvestovala;
dnes atď.
22. Tri králi hviezdu spatrili,
na cestu sa vystrojili;
dnes atď.
23. Hviezda kráľov predchádzala,
im cestu ukazovala;
dnes atď.
24. V Jeruzaleme ztratěná,
tá hviezda byla vznešená.
dnes atď.
25. Herodes sã prestrachoval,
troch kráľov keď pozoroval;
dnes atď.
26. Tri králi z Jeruzalema
odišli do Betlehema;
dnes atď.
27. Tá hviezda, čo sã stratila,
za městom zas im svietila;
dnes atď.
28. Tá hviezda sã zastavila
nad mašťalou, ju zjavila;
dnes atď.
29. Tri králi šli do maštale,
videli v něj Dieťa malé;
dnes atď.
30. Tria králi na tvár padali,
Dieťatku sã sam [sic!] klaňali;
dnes atď.
31. Tri králi chválu vzdávali
a drahé dary dávali;
dnes atď.
32. Kráľ prvý mu zlato dával,
za kráľa tak ho uznával;
dnes atď.
33. Kráľ druhý myrrhu daroval,
tým jeho smrť oslavoval;
dnes atď.
34. Kráľ tretí temjan vënoval,
Na Božstvo tým pamätovail;
dnes atď.

35. Tri králi inou vrátili
să cestou, jak prišli byli;
dnes atď.

36. Herodes byl pohoršený,
že králi nie sú vrátění;
dnes atď.

37. Herodes král závistlivý
dal rozkaz krvožiznivý;
dnes atď.

38. Herodes by mohol lapit'
Krista, dal mláďatka zabiť;
dnes atď.

V domě pred vysviacaním:
Ježišok náš utěšený
na věky buď pozdravený!
dnes atď.

39. Herodes vo svojej závistí
nedošiel svätej koristi;
dnes atď.

40. Vedený Jozef anjelom
šiel v Egypt so Spasiteľom;
dnes atď.

41. V Egyptě Jozef prebýval
s Ježiškom radost' požíval;
dnes atď.

Po vysviacaní:
Ježišok nám požehnanie
Daj v nebi věčné bývanie;
tam plesajte,
tam spievajte,
věčnú čest' vzdávajte!

KS 1858 č. 105 (Na Koledu. Prvá).

26. *Buď všecko potěšené*

Nová trojkráľová pieseň zo spevníka Jozefa Valentoviča a Viktora Sasinka, ktorá je pravdepodobne pôvodná. Text má skôr epický charakter a zachováva osnovu biblického príbehu. Definitívna jazyková a literárna úprava, ktorou bol podľa predslovu poverený Viktor Sasinek, nebola v súlade s novou spisovnou formou slovenčiny, čo predurčilo krátku životnosť piesne. Jej nápev nepoznáme.

1. Buď všecko potěšené
na světě stvoreníe;
bo tebě zaslíbené
prišlo už spasenie.
Hľa, prorokovaná
a očekávaná
už je hviezda zjavená,
v blesk divný oděná!

2. Tú hviezdu prorokovia
nám predpovědali;
V nej tiež patriarchovia
svoju nádej mali,
po něj opustěná
v hriech tiež uvězněná
zem ubohá túžila,
by jej blesk spatřila.

3. Boh troch kráľov východných
a plných múdrosti
učiniť ráčil hodných
tej veľkej milosti:
že tú hviezdu jasnú
a na blesk krásnu
na nebeskej výsosti
spatrili k radosti.

4. Tá hviezda ich pohnula
svojím bleskom k cestě,
a im připoměnila,
že v ktoromsi městě
mal sa kráľ narodiť,
čo má vyslobodiť
všeho světa stvoreníe,
biedne pokoleníe.

5. Tria kráľovia vedení
tej hviezdy jasnosťou,
pred diaľkou nezhrození
kráčali s radosťou;
lež na jej zmizenie
jalo ich myslenie:
v jeruzalemskom meste
že koniec ich ceste.
6. Herodes v strach padnúci
byl správou strážnikov.
v snem svolal skúmajúci
starcov, zákonníkov:
kde Kráľ zaslúbený
má byť narodený,
jehož králi hľadajú
a naňho sa ptajú?
7. Zvediac sa traja králi
o tom Narodenom
po chodníku kráčali
im hneď vyznačenom;
šli z Jeruzalema
tam do Betlehema,
a hľa hviezda zmizená
im je zas zjavená!
8. Hviezda ich predchádzala
k Betlehemu mestu
a im osvetľovala
tú bezpečnú cestu;
tam sa zastavila,
keď ich sprovodila,
kde kráľa zrodeného
nalezli svojeho.
9. Dar mu obetovali:
temjan, myrhu, zlato;
preto aj obdržali
už tam nebe za to;
aj my sa radujme,
jemu obetujme:
dušu, srdce a telo,
nech sme vždycky Jeho!

KS 1858, č. 107 (Na tri Krále).

27. *Kyrie eleison, Kriste eleison... Hviezda jasná zasvítla*

Omšové Kyrie a Gloria na sviatok troch Kráľov z vydání *Veľkej Fialky* z 2. polovice 19. storočia. Autora textu nepoznáme. Nápev by mohol byť rovnaký ako u omšovej piesne *Kyrie eleison, Kriste eleison... Anjelé z nebe stupujú* z toho istého spevníka. Keďže ide o nenotovaný prameň, melódiu môžeme doložiť len z neskorších tlačí. Je pravdepodobné, že ide o ten istý variant nápevu pastorely *Dobrá novina, šťastná hodina* (zvestovanie anjela), ktorý figuruje pri omšovej vianočnej piesni *Kyrie eleison, Kriste eleison... Pána Krista narodenie* v katolíckych spevníkoch 20. storočia.³³

³³ JANOVIČÍK, Štefan: *Aleluja. Chváľme Boha svojho! Duchovný spevník s obradami a nótami*. Ružomberok, 1906, č. 164; HLINKA, Andrej – CHLÁDEK, Jozef: *Nábožný kresťan*. Ružomberok, 1906, č. 74; *Jednotný katolícky spevník*. Trnava, 1937, č. 58.

Notová ukážka 19: Hlinka-Chládek: Nábožný kresťan 1906 č. 74

Ky-rie e - lei - son, Kris-te e - lei - son. Pá - na Kris - ta na - ro - de-nie
Je - žiš Kri - stus mi - lo - sti - vý
An - je - li z ne - ba zstu-pu-jú,
sta - lo sa nám na spa-se-nie,
z ne-ba zstú - pil dob-ro - tí - vy. Ky-rie e - lei - son, Kris - te e-lei-son.
pa - stie-rom to o - zna-mu-jú.

Na Introit.

1. /: Kyrie eleison, Kriste eleison, :/
Hvezda jasná zasvítala,
Pána Krista ohlásila,
Kyrie eleison, Kriste eleison.
2. /: Kyrie eleison, Kriste eleison, :/
Jak se králové doznali,
Hned se do Betlehema brali,
Kyrie eleison, Kriste eleison.
3. /: Kyrie eleison, Kriste eleison, :/
Gašpar zlato, Melcher stříbro,
Baltazár, kadidlo,
Kyrie eleison, Kriste eleison.

Na Gloria.

- /: Gloria, buď Bohu chvála, :/
Všecky pohané vstávají,
A za králmi pospichajú,
Gloria, buď Bohu chvála.
- /: Gloria, buď Bohu chvála, :/
co tu mali, s sebou vzali,
Ježíškovi vděčně dali,
Gloria, buď Bohu chvála.

VF 1860 s. 59, VF 1888 s. 55.

Záver

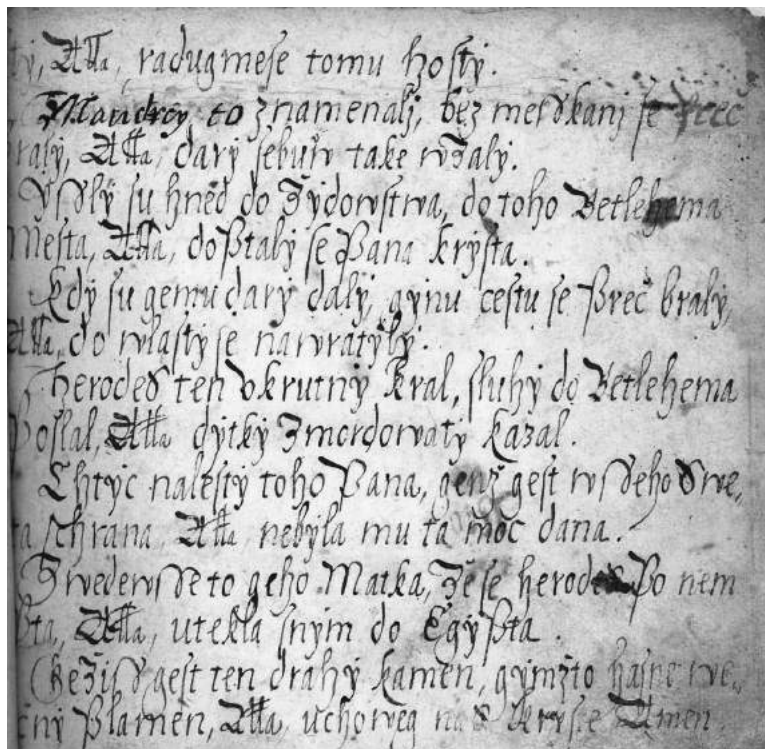
Rôznorodosť, ktorá charakterizuje materiál duchovných piesní na sviatok Zjavenia Pána v slovenských hymnologických prameňoch, vyplýva z pozície tohto sviatku, ktorý je v určitom zmysle zavŕšením a vyvrcholením vianočného obdobia. Spojenie tematiky troch kráľov s inými motívmi vianočného príbehu vytvorilo priestor na vzájomné ovplyvňovanie kancionálovej a ústnej tradície cirkevného spevu, na kontakt medzi striktným bohoslužobným rámcom a tradičným ľudovým zvykoslovím.

Chronologický aspekt vývoja žánrovej skupiny vianočných piesní poukazuje na tri odlišné etapy tohto procesu. Prvá sa vyznačovala závislosťou na predreformačných textových a melodických prototypoch, z ktorých sa postupne osamostatnila pôvodná tvorba, pričom závislosť na starších melodických typoch ostala zachovaná (kontrafaktúry). Určitý vrchol tejto etapy predstavujú v našich podmienkach piesne Juraja Trnovského. V ďalšej fáze vývoj smeroval k dočasnému oddeleniu kancionálovej a ústnej tradície, ktoré sa zavŕšilo všeobecným rozšírením pastorálneho štýlu. Kancionálová tradícia smerovala k autorským textom trojkráľových piesní s vlastnými nápevmi, za-

tiaľ čo pastorely voľne rozvíjali pastierske motívy, varírovali a kombinovali ich s prevzatými barokovými literárnymi prvkami a dramatickým i subjektívnym akcentom. Podobne v hudobnej zložke sa v trojkráľových pastorelách prelínali a varírovali základné melodické typy a motivické prvky pastorálneho hudobného štýlu. Túto fázu odrážajú najmä katolícke rukopisné pramene 2. polovice 18. a začiatku 19. storočia. Napokon, v 2. polovici 19. storočia sa obidve línie začali opäť zblížovať, k čomu prispelo na jednej strane doznievanie a úpadok pastorálneho žánru, na druhej strane jeho postupné akceptovanie v oficiálnych kancionálových edíciách.

Štúdia je súčasťou grantového projektu APVV-15-0526 „Téma Troch kráľov v umení Slovenska – interdisciplinárne štúdie kultúrnej tradície a komunikácie“ (2016 – 2020), riešeného v Ústave hudobnej vedy SAV.

OBRAZOVÁ PRÍLOHA

Obr. 1: Torzo piesne *V meste Bethleme* rečeném v evanjelickom spevníku B III/107. Na začiatku 6. strofy piesne je pôvodný text „Tri králi to znamenali“ prepísaný na „Mudrci to znamenali“. Slovenská národná knižnica Martin, Literárny archív

98 Na Den Ostjání

si přemysluge / po něm vždy srdce mé vždy,
 že / toho všeti pospíchá.
 Te welebij Bůr Nebesý / rozcítage chvály
 wšestky / GEjše Swět obwěstuge / a nás o Bo
 hem spofoguge.
 Čtémz bo wšemi chwałami / lyby, spěwy,
 Madlibami. Aby nás wzał do své wlašti / a žba
 wš brozně Propasli. Amen.

Giné Puer natus.

Seden taciáná / a gini po něm tato slowa (w tom
 to novém roce) opětuje.

Ver natus in Beth-
 leem. *Hoc in anno.* *Ynde*
gaudet se ru sa lem. Hoc in anno
gratu-

99 Krýsta Pána.

gratulemur. *Ge ni tri ci col le-*
temur, dulci, jubilo. Christum Regem
veneremur no uo can ti co.

oe Děťátko se narodilo. W tomto roce.
 Genz wšestn Swět počěsý. W tomto roce
 radüğme se, s Matkau Boží wědme se / libým
 pletáným. Krýsta PANA welebje / sladkým
 spiwáním.
G Ginš Dyr. wš na listu 82. 82.

G Giná:
In hoc Anni circulo.
 82 w zřbu

Obr. 2: Novoročná pieseň *Děťátko se narodilo, v tomto roce* v Hlohovského kancionáli (tlač Olomouc, 1622)

Nota tertia.

Puer natus in Beth'chem. Hoc in Anno. Un-
 de gaudet Jerusalem. Hoc in Anno gratulemur, Geni-
 trici collætetur, dulci júbilo. Christum Regem vene-
 remur, novo cantico.

Xij Assum

Obr. 3: Nápev novoročnej verzie *Puer natus* v CC 1655

Res Magi de gentibus, IESVM
cum muneribus, orant; flexis genibus, cum
virgine MARIA.
Aurum regi Domino, Thus sacerdoti magno,
Myrram dant morituro, cum virg: MARIA.
In die iudicij, ne sis memor vitij,
Sed nostri suspirij, cum virgine MARIA.
Ergo nostrum singuli, senes ac pueruli,
Regem laudemus cæli, cum virg: MARIA.
De cuius potentia, cuncta mundi entia,
Sunt condependentia, cum virg: MARIA.
Illi laus & gloria, decus ac victoria,
Honor, virtus suprema, cum virg: MARIA.
Cuius natalitio, sedentes in solio,
Dant laudes cum iubilo, per virg: MARIAM.
Ergo nostra concio, omni plena gaudio,
Benedicat Domino, cum virgine MARIA.

G Dyšně

Obr. 4: Notovaný nápev cantia *Tres magi de gentibus* v Rozenplutovom kancionáli (tlač Olomouc, 1601)

34. Majíc v srdci radost utěšení jč.

Obr. 5: Nápev piesne *Majíc v srdci radost utěšení* v Škultétyho Melodiátúre (tlač Brno, 1798)

16 28. INÁ NA NOVÝ ROK. Ďekujeme ťi milostivi. (Spieva sa jako Č. 25.)
29. NA SWÁTEK ZJEVENÁ KRISTA PÁNA, NEB NA TROCH KRAJOW.

Andante.

Spew.

Kri-stus Ježíš náš Spasi-tel, Wśeho Swe-ta Wi-ku-pi-tel,
 Po-ko-leńu Źi-dowské-mu, Od A-bra-há-ma pošlé-mu,

Prówod Organa.

Skrz An-de-la Hlá-se-ńi. Skr-ze Hwezdu na Wi-cho-de W samém po-han-
 Je-wi swé Na-ro-de-ńi;

ském Ná-ro-de Swedci o swo-jém Pri-chode.

30. O NAJSWĄTEJSZEM MĘNIE JEŻIŚ.

Obr. 7: Hollého trojkřálová píseň *Kristus Jéžíš náš Spasitel* v úpravě Martina Eliáša (tlač Viedeň, 1846)

Nisné Vanočij.

69

Na den zjavenj Krysta Pána Mudrcům.

Zauze melodiam formam ipse scribo.
Nicopolis, ao 1839.
senpat vrm 1881 19/10
anno aetatis 70. parafatini

2. Co gest vsleka svéta mandrost, Všetlo svéta vměnj? Nes tebe gest
pauha marnost, Mámenj a tauženj; Světlo, které ducha sítj, W ged-
nem gen tobě svstj. O neuvěstj vměnj, Je-zu, tys mé spasenj!

3. Tys ta sláma, po nž taužjm, Všeda gina nic nenj, Pán mng, gemž
vdeine slaužjm Král mého vykau penj; Tobě se věčnē samého Vbítugi
ga celého: Slovo božstē zjevenj, Je-zu, tys mé spasenj!

4. V má mro, hvězdo slávanj, Z nebe dané znanenj Svět mi, svět
w ten diu žadavj Věčného oslavenj, Kdežto vsřjm geg samého Na pra-
nici Dce geho, Zvolám oslavenj: Je-zu, tys mé spasenj!

Karel Kuzmány

Obr. 8: Kuzmányho pieseň na sviatok Zjavenia Pána Svatá rozkoš srdce mého v rukopise Karola Szerdaya. Slovenská národná knižnica Martin, Literárny archív

Summary

HYMNS WITH A THREE KINGS THEME IN PRINTED AND MANUSCRIPT HYMNBOOKS OF THE 17TH TO THE 19TH CENTURIES

Printed and manuscript Slovak hymnbooks of the 17th to the 19th centuries contain a relatively wide range of texts and tunes of hymns for the feast of the Epiphany. In the sources compared (24 printed and 14 manuscript) we identified 27 different texts and 22 tunes of hymns for this feast. We have arranged them chronologically as follows: the oldest layer from the 15th and 16th centuries; new hymns which Juraj Tranovský (Tranoscius) and Benedikt Szöllösi incorporated in their large-scale hymnbook editions *Cithara sanctorum* (1636) and *Cantus Catholici* (1655); pastorelas from the 18th century; and new hymns in 19th century hymnbooks.

The oldest layer contains predominantly anonymous texts of Czech origin to traditional tunes. The oldest Slovak Three Kings hymn is the contrafact *Bůh se nám nyní narodil* to the tune of *Puer natus in Bethlehem* by Juraj Bánovský, the Lutheran rector of a school in Žilina, which may have been composed about the middle of the 16th century. Two hymns by Juraj Tranovský (a paraphrase on the tune of the Latin hymn *Tres magi de gentibus*, and a translation of Luther's version of the Latin hymn *Hostis Herodes impie*) are among the most valuable Slovak song texts on the Three Kings. Another interesting hymn is *Dejž Pán Bůh večer vždy veselý*, evidently taken from oral tradition, to which Szöllösi appended a note in *Cantus Catholici* on the carrying of a star during Three Kings carol-singing rounds of the houses. In the Catholic manuscript hymnbooks from the second half of the 18th century and the beginning of the 19th, one finds many pastorelas of the hymn type with Three Kings motifs. Most of them come from oral tradition and in textual and musical style adopt and freely combine elements of baroque subjective lyricism and dramatic theatricality from the higher genres of spiritual poetry and church music, and also phraseology from the hymnbook songs. In the youngest group of Three Kings hymns from the 19th century hymnbooks, there are original hymns from both the Catholic and Lutheran milieux; in the second half of the century there is an ever-stronger influence of oral tradition and a fading of the pastoral style in the Catholic prints.